

**Federaal
Planbureau**

Economische analyses en vooruitzichten

**Instituut
voor de nationale
rekeningen**

Indicatoren van duurzame ontwikkeling

Februari 2022

Belliardstraat 14-18
1040 Brussel

e-mail: contact@plan.be
<https://www.plan.be>

Federaal Planbureau

Het Federaal Planbureau (FPB) is een instelling van openbaar nut die beleidsrelevante studies en vooruitzichten maakt over economische, socio-economische en milieuvraagstukken. Daarnaast bestudeert het de integratie van die vraagstukken in een context van duurzame ontwikkeling. Het stelt zijn wetenschappelijke expertise onder meer ter beschikking van de regering, het Parlement, de sociale gesprekspartners, nationale en internationale instellingen.

De werkzaamheden van het FPB worden steeds gekenmerkt door een onafhankelijke benadering, transparantie en aandacht voor het algemeen welzijn. De kwaliteit van de gegevens, een wetenschappelijke methodologie en de empirische geldigheid van de analyses staan daarbij centraal. Tot slot zorgt het FPB voor een ruime verspreiding van de resultaten van zijn werkzaamheden en draagt zo bij tot het democratisch debat.

Het Federaal Planbureau is EMAS en Ecodynamische Onderneming (drie sterren) gecertificeerd voor zijn milieubeheer.

<https://www.plan.be>

e-mail: contact@plan.be

Overname wordt toegestaan, behalve voor handelsdoeleinden, mits bronvermelding.

Verantwoordelijke uitgever: Saskia Weemaes

Wettelijk depot: D/2022/7433/2

Woord vooraf

De wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen met een set aanvullende indicatoren voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie geeft het Instituut voor de Nationale Rekeningen de opdracht een set indicatoren over die vier aspecten uit te werken, die indicatoren te berekenen en jaarlijks te publiceren. Diezelfde wet van 14 maart 2014 vertrouwt de uitwerking van die set indicatoren toe aan het Federaal Planbureau.

Het INR publiceerde in februari 2016 een eerste versie van deze set indicatoren. Het huidige rapport presenteert een zesde actualisering van deze set over de periode 1990-2020, naargelang van de beschikbaarheid van de gegevens. Vanaf deze zesde editie presenteert het rapport een groter aantal indicatoren. Daarnaast wordt de vooruitgang geëvalueerd van al deze indicatoren in de richting van hun doelstellingen. De evaluatiemethoden die hiervoor worden gebruikt, werden door het Wetenschappelijk Comité van het INR gevalideerd.

De voorzitter van de Raad van bestuur van het Instituut voor de Nationale Rekeningen

Séverine Waterbley

Brussel, februari 2022

Inhoudstafel

Samenvatting en besluiten	1
1. Vernieuwd indicatorenrapport.....	7
2. Vooruitgang van de indicatoren	17
3. Composiete welzijnsindicatoren	28
4. Bijlagen.....	44

Erratum (maart 2022): de leeftijdsgroep van indicator 43, *jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen*, werd aangepast. Daardoor veranderde zijn evaluatie van ongunstig naar gunstig. Door daarmee rekening te houden, wijzigden de pagina's 2, 3, 13, 19, 21 en 24. Ook op de pagina's 26 en 27 werd een kleine correctie aangebracht.

Bijbehorende publicatie

Een website herneemt alle teksten, interactieve grafieken en downloadbare gegevens van de voorgestelde indicatoren en verschijnt als bijbehorende publicatie tegelijk met dit rapport over indicatoren van duurzame ontwikkeling (www.indicators.be). De links van de indicatoren naar deze website worden systematisch in dit rapport vermeld en zullen derhalve ten minste één jaar geldig blijven.

Samenvatting en besluiten

De wet van 14 maart 2014 vraagt een set aanvullende indicatoren uit te werken "*voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie*"; om het welzijn van mensen en de ontwikkeling van de samenleving, de mogelijkheid van de toekomstige generaties om hun welzijn en hun ontwikkeling te behouden of zelfs te doen vooruitgaan, en ook de impact van België op de rest van de wereld te meten.

Het bruto binnenlands product (bbp) is een nuttige indicator, maar volstaat niet om de ontwikkeling van de samenleving of het welzijn te meten. Andere indicatoren zijn noodzakelijk om de evoluties te meten in domeinen zoals gezondheid, werkomstandigheden en milieukwaliteit, en om er de verdelingsvraagstukken van te onderzoeken.

Om te beantwoorden aan de vraag van de wet werd in februari 2016 een eerste set aanvullende indicatoren naast het bbp gepubliceerd. Elk jaar wordt de geactualiseerde set van indicatoren in februari voorgesteld. Vanaf dit rapport is deze set aanvullende indicatoren naast het bbp samengevoegd met de set van opvolgingsindicatoren van de *Sustainable Development Goals* (SDG's, in 2015 aangenomen door de VN; VN, 2015), die het Federaal Planbureau (FPB) ook publiceert in het kader van zijn evaluatieopdracht voor duurzame ontwikkeling (wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling; Belgisch Staatsblad, 2014b) en van de werkzaamheden van het Interfederaal Instituut voor de Statistiek (werkgroep indicatoren voor de opvolging van de SDG's). Deze twee sets zijn inderdaad zeer gelijkaardig en de samenvoeging ervan verbetert de samenhang tussen de werkzaamheden van het FPB over duurzame ontwikkeling. Bijgevolg wordt de titel van dit rapport aangepast met als doel de *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* te belichten, maar de filosofie blijft indicatoren voorstellen die de "*levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie*" meten, wat volledig in overeenstemming is met de inhoud van de SDG's. Het rapport stelt de aanvullende indicatoren naast het bbp trouwens al sinds 2019 per SDG voor.

Dit rapport definieert dan ook een set van 86 indicatoren (zie [tabel 8](#), p. 46) die informatie geeft over de drie dimensies van duurzame ontwikkeling van de definitie in het Brundtland-rapport (WCED, 1987): *Hier en nu*, *Later* en *Elders*. De indicatoren geven immers informatie over het welzijn en de ontwikkeling van de samenleving vandaag in België (*Hier en nu*), maar ook over de capaciteit van de toekomstige generaties om dit welzijn te behouden en te ontwikkelen (*Later*) en over de impact van België op de rest van de wereld (*Elders*). Om die set te definiëren, werd de door de *Conference of European Statisticians* ontwikkelde methodologie gebruikt (UNECE, 2014). Die *Conference of European Statisticians* omvat de Economische Commissie voor Europa van de Verenigde Naties (UNECE), de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) en Eurostat. Het rapport deelt de indicatoren evenwel in volgens de 17 *Sustainable Development Goals* van de VN (SDG's; UN, 2015) in plaats van volgens de thema's die deze methodologie voorstelt.

Het FPB publiceert ook regelmatig een balans van de vooruitgang van de opvolgingsindicatoren in de richting van deze SDG's. Om de samenhang van de werkzaamheden nog te versterken, zal het FPB zijn balans van de vooruitgang van deze indicatoren in de richting van hun doelstellingen voortaan in dit

rapport publiceren. Op die manier kan deze balans, gebaseerd op 51 indicatoren geselecteerd uit de 86 opvolgingsindicatoren van de SDG's, jaarlijks worden geactualiseerd. Dit rapport publiceert de evaluaties van de 86 indicatoren en ze zijn beschikbaar op de website www.indicators.be.

Naast deze 86 indicatoren heeft het FPB compositie indicatoren ontwikkeld voor de dimensies van duurzame ontwikkeling *Hier en nu* en *Later*. Deze hebben het voordeel dat zij een synthese vormen van verschillende componenten van maatschappelijk welzijn en ontwikkeling en de communicatie vereenvoudigen. Wegens verstoringen in de verzameling van enquêtegegevens in 2020 zijn de compositie indicatoren voor de eerste dimensie niet geactualiseerd. Toch stelt het rapport een schatting voor de samengestelde indicator *welzijn hier en nu* (W_{HN}) voor. De analyse van de gegevens van de enquêtes die in de context van de covid-19-pandemie van maart 2020 tot oktober 2021 werden georganiseerd, biedt een beter inzicht in de impact van deze pandemie op het welzijn en de gezondheid van de Belgische bevolking. Naast het huidige welzijn stellen de compositie indicatoren voor de dimensie *Later* de vraag naar het welzijn van de toekomstige generaties. Samen maken ze het mogelijk om de evolutie van het welzijn van de huidige generaties (*Hier en nu*) in het perspectief te zetten van de evolutie van de capaciteit van de toekomstige generaties om hun welzijn te ontwikkelen (*Later*).

De eerste paragraaf van deze samenvatting overloopt de vooruitgang van de set van 51 indicatoren naar hun doelstelling. De opsplitsingen van 86 indicatoren in relevante bevolkingscategorieën komen er ook aan bod. Deze samenvatting geeft vervolgens een overzicht van de werkzaamheden om compositie indicatoren te ontwikkelen in een tweede paragraaf. De laatste paragraaf stelt uiteindelijk verscheidene werkpistes voor de toekomst voor.

Vooruitgang van de indicatoren

De evaluatie van de evoluties van de indicatoren in dit rapport steunt hoofdzakelijk op een **balans van de vooruitgang van 51 indicatoren** van duurzame ontwikkeling in de richting van hun doelstellingen. Deze balans wordt voorgesteld in [tabel 2](#), p. 19.

De doelstellingen zijn gedefinieerd op basis van de *Sustainable Development Goals* (SDG's) van de VN of andere Belgische verbintenissen.

- Voor sommige indicatoren bestaat er een tijdgebonden kwantitatieve doelstelling. Deze doelstellingen worden in dit rapport cijferdoelen genoemd. Als er een dergelijk cijferdoel bestaat, bepaalt de evaluatie of de voortzetting van de huidige trends toelaat de waarde van dit cijferdoel binnen de vastgelegde termijn te bereiken.
- Indien de indicator geen cijferdoel heeft, bepaalt de doelstelling enkel een richting voor de gewenste evolutie (stijgend of dalend). In dat geval bepaalt de evaluatie of de historische evolutie van de indicator (sinds 2000) al dan niet in de richting van de doelstelling gaat.

Uit deze balans van 51 indicatoren blijkt dat in 2030 slechts weinig SDG's bereikt zullen zijn als de huidige trends worden voortgezet.

- Voor de 26 indicatoren met een cijferdoel, zouden 9 indicatoren dit cijferdoel bereiken door de huidige trends te verlengen, terwijl 16 indicatoren dit cijferdoel naar verwachting niet zullen halen.

Voor één indicator ([slachtoffers van natuurrampen](#)) zijn de waargenomen gegevens te variabel en kunnen zij niet worden geëxtrapoleerd.

- Voor de 25 indicatoren zonder cijferdoel, evolueren 8 indicatoren in de richting van hun doelstelling tussen 2000 en 2020, terwijl er 5 in de tegenovergestelde richting evolueren. Voor de overige 12 indicatoren is de evolutie stabiel of onbepaald.

Vooraf indicatoren van de milieucomponent (16 van de 51) krijgen gunstige evaluaties, bijvoorbeeld [waterverbruik](#), [blootstelling aan fijn stof](#) of [olieverontreiniging](#). Andere indicatoren hebben een ongunstige evaluatie, zoals [duurzame visvangst](#), [populatie akkervogels](#) en [geluidsoverlast](#).

De indicatoren van de sociale component (23 indicatoren) daarentegen krijgen veel meer ongunstige dan gunstige evaluaties. De positief geëvalueerde indicatoren zijn [dagelijkse rokers](#), [jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen](#), [inkomensongelijkheid: Gini-index](#) en [veiligheidsgevoel in de openbare ruimte](#). De negatief geëvalueerde indicatoren zijn, bijvoorbeeld, [risico op armoede of sociale uitsluiting](#), [onvoldoende leesvaardigheid](#) of [dodelijke arbeidsongevallen](#).

De componenten economie (7 indicatoren) en governance (5 indicatoren) bevatten niet genoeg indicatoren om een algemene conclusie te formuleren. De indicatoren van deze twee componenten krijgen zowel gunstige evaluaties, zoals [onderzoek en ontwikkeling](#) en [binnenlands materiaalverbruik](#), als ongunstige, zoals [energieproductiviteit](#) of [officiële ontwikkelingshulp](#).

Tabel 1 Balans 2021 van de vooruitgang van België naar de SDG's - Overzicht per component

	Evaluatie	Sociale component	Milieu-component	Economische component	Governance-component	Totaal
Met een cijferdoel	Gunstig	2	6	1	-	9
	Ongunstig	9	2	3	2	16
	Onmogelijk	1	-	-	-	1
Richting	Gunstig	2	5	1	-	8
	Ongunstig	3	1	1	-	5
	Onbepaald	6	2	1	3	12

Bron: Federaal Planbureau.

Van de **volledige set van 86 indicatoren** zijn er 57 **opgesplitst volgens relevante bevolkingscategorieën**, zoals beschreven in [tabel 9](#), p. 49. De waarden en trends van eenzelfde indicator zijn immers vaak verschillend voor verschillende bevolkingscategorieën. Deze opsplitsingen werden hoofdzakelijk gemaakt volgens geslacht, inkomensniveau, opleidingsniveau en leeftijd. Er worden ook opsplitsingen volgens de 3 gewesten van het land voorgesteld, maar zonder analyse.

Uit de opsplitsing volgens geslacht (40 indicatoren) blijkt dat veel verschillen kleiner worden ([levensverwachting](#), [werkloosheidsgraad](#), [werkgelegenheidsgraad](#)). Sommige indicatoren zoals [zonder beroepsactiviteit door familieverantwoordelijkheden](#), [langdurige arbeidsongeschiktheid](#) of [gediplomeerden van het hoger onderwijs](#) vertonen echter een toename van de verschillen.

De opsplitsingen volgens inkomensniveau (20 indicatoren) en opleidingsniveau (11 indicatoren) tonen, zoals te verwachten, een gunstigere situatie voor de categorieën met hogere inkomens of

opleidingsniveaus. Wat betreft het opleidingsniveau, zijn personen met ten hoogste een diploma lager secundair onderwijs bijzonder benadeeld. De verschillen blijven bestaan en worden doorgaans groter.

Composiete welzijnsindicatoren

Om de informatie in dit rapport te synthetiseren en de communicatie ervan te vergemakkelijken, ontwikkelde het FPB composiete indicatoren. Deze indicatoren zijn ingedeeld volgens de drie dimensies van duurzame ontwikkeling: *Hier en nu*, *Later* en *Elders*.

Dit rapport neemt indicatoren voor de twee eerste dimensies op. Samen maken ze het mogelijk om de evolutie van het welzijn van de huidige generaties (*Hier en nu*) te vergelijken met die van het welzijn van de toekomstige generaties (*Later*). De duurzame ontwikkeling van een samenleving houdt in dat het voldoen aan de behoeften van het heden (het welzijn *Hier en nu*) geen afbreuk doet aan het vermogen van de toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien (het welzijn *Later*). Een composiete indicator voor de dimensie *Elders*, die de impact meet van België op de rest van de wereld, moet nog worden ontwikkeld.

Over de periode 2005-2019 toont de composiete indicator *welzijn hier en nu* (W_{HN}) die de evolutie van het **huidige welzijn** in België meet, een dalende trend. De belangrijkste oorzaak is een verslechtering van de gezondheidstoestand van de Belgen. Uit de analyse van de composiete indicatoren voor verschillende bevolkingscategorieën blijkt dat de daling van het welzijn over dezelfde periode statistisch significant is voor mannen, 16-24-jarigen, 50-64-jarigen en de middelste inkomensgroep (3de inkomenskwaartil). Het welzijn is daarentegen gestegen bij 65-plussers. Voor de andere categorieën tekent er zich geen statistisch significante trend af.

De pandemie leidde tot onderbrekingen en vertragingen in het veldwerk van de SILC-enquête. Doordat sommige huishoudens gemakkelijker en andere moeilijker te bereiken bleken, kan er een bias in de steekproef aanwezig zijn. Via het berekenen van gewichten wordt hiervoor zo goed mogelijk gecorrigeerd. Statbel wijst er in dit verband op dat "*het daarom moeilijk is om de resultaten van SILC 2020 te vergelijken met die van SILC 2019*" (Statbel, 2021). In [kader 1](#) (p. 9) wordt dit in zijn context geplaatst en worden nadere bijzonderheden verstrekt over de dataverzameling. Rekening houdend met deze elementen werden de gegevens voor 2020 niet gebruikt voor de berekening van de composiete indicatoren. Bij gebrek aan een actualisering voor deze indicatoren heeft dit rapport zich toegelegd op de **impact van de covid-19-pandemie op het welzijn en de gezondheid** van de Belgen. Daartoe zijn gegevens geanalyseerd uit verschillende specifieke enquêtes die tussen maart 2020 en oktober 2021 zijn gehouden.

Daaruit blijkt dat het gemiddelde niveau van tevredenheid met het leven in België schommelde volgens de gezondheidssituatie, met verbeteringen tijdens de zomerperiodes wanneer de pandemie vertraagde. Dit niveau bleef echter altijd onder het vóór 2020 gemeten niveau. Sommige groepen werden meer getroffen dan andere. Het gaat meer bepaald om vrouwen, jongeren, alleenstaanden, studenten, werklozen en arbeidsongeschikte personen.

De gezondheid, de belangrijkste determinant voor het welzijn van de Belgen, heeft ook te lijden gehad onder de pandemie. Uit de beschikbare gegevens blijkt dat de ervaren gezondheid van de bevolking is verslechterd, vooral in 2020, en dat de covid-19-pandemie een negatieve impact heeft gehad op de gezondheid van bijna een derde van de bevolking. Hier lijken de 30-49-jarigen het meest getroffen te zijn.

Naast de algemene gezondheid is er ook een impact op de geestelijke gezondheid. Uit de verschillende geanalyseerde synthetische indicatoren blijkt dat de geestelijke gezondheid van de Belgen is verslechterd. Net als de tevredenheid met het leven zijn deze indicatoren geëvolueerd naargelang van de epidemiologische toestand in België. Hoewel de psychologische problemen bij de bevolking in september 2021 aanzienlijk zijn afgenomen, blijven de problemen in verband met angst- en depressieve stoornissen aanzienlijk hoger dan in het verleden. Ook hier worden bepaalde bevolkingsgroepen zwaarder getroffen: vrouwen, jongeren en mensen die al vóór de covid-19-pandemie psychisch kwetsbaar waren.

Gezien het frequente zorguitstel tijdens de covid-19-pandemie is het van essentieel belang de evolutie van de gezondheidstoestand van de bevolking op te volgen tijdens de komende jaren. Het gebrek aan gegevens over de gevolgen van deze pandemie voor kinderen is een ander punt van zorg.

Hoe staat het nu met de **houdbaarheid van het welzijn** (dimensie *Later* van duurzame ontwikkeling)? Volgens de composiete indicatoren in dit rapport, bevindt België zich niet op een duurzame weg.

In de periode 2005-2018 is de indicator *menselijk kapitaal* aanzienlijk gestegen als gevolg van de toename van het aantal gediplomeerden van het hoger onderwijs. De andere componenten van deze indicator (kwaliteitsonderwijs en levensverwachting in goede gezondheid) zijn over de volledige periode relatief stabiel gebleven. Een verslechtering aan het einde van de periode moet echter in het oog gehouden worden. In dezelfde periode is de indicator *sociaal kapitaal* relatief stabiel gebleven. De indicator *milieukapitaal* is tussen 1992 en 2018 aanzienlijk gedaald. Alle componenten ervan (lucht, water, land en biologische diversiteit) dalen, maar in absolute cijfers is deze laatste het meest gedaald. In tegenstelling tot het milieukapitaal is de indicator *economisch kapitaal* sinds 1995 aanzienlijk gestegen. In het conceptueel kader van dit rapport is een ontwikkeling houdbaar als de kapitaalvoorraden op zijn minst gelijktijdig worden bewaard. De in dit rapport voorgestelde composiete indicatoren tonen dus dat de huidige ontwikkeling van België niet houdbaar is.

Huidig en toekomstig welzijn zijn met elkaar verbonden. De covid-19-pandemie die een negatieve invloed heeft op het huidige welzijn, zou een blijvende impact kunnen hebben op de levensverwachting in goede gezondheid of op het opleidingsniveau van studenten, twee componenten van het menselijk kapitaal die al vóór 2020 verslechterden. Het sociale leven, dat ook door de pandemie wordt getroffen, zou daarnaast het sociaal kapitaal in de toekomst kunnen verminderen. Om nog maar te zwijgen van het feit dat deze pandemie de al bestaande ongelijkheden in verschillende levensdomeinen vergroot.

De covid-19-pandemie heeft dus een grote impact gehad op het leven van de Belgen (dimensie *Hier en nu*). Sinds maart 2020 zijn de indicatoren voor het welzijn en de geestelijke gezondheid van de bevolking aanzienlijk verslechterd. De indicatoren schommelden naargelang van de epidemiologische toestand, maar bleven steeds op een slechter niveau dan in het verleden. Hoewel de in oktober 2021 beschikbare

gegevens op een verbetering van het welzijn wijzen, moet dit nog worden bevestigd gezien de verslechtering van de epidemiologische situatie aan het eind van 2021. Sommige groepen zijn kwetsbaarder en behoeven bijzondere aandacht. Achter de gemiddelde cijfers gaan immers een groot aantal ongelijkheden schuil, die al grotendeels voor de pandemie bestonden en nog zijn toegenomen. Daarom zijn de sinds maart 2020 verzamelde statistische gegevens noodzakelijk om de situatie te volgen; die gegevens gaan echter alleen over de bevolking van 15 (of 18) jaar en ouder. Die opvolging is ook noodzakelijk om eventuele maatregelen te nemen om het menselijk en sociaal kapitaal te behouden nodig voor het welzijn van de toekomstige generaties (dimensie *Later*). Het risico bestaat inderdaad dat deze kapitalen zullen worden aangetast door de mogelijk langdurige gevolgen van de covid-19-pandemie. Daarnaast blijft het milieukapitaal afnemen. Zonder actie op dit gebied zullen de toekomstige generaties over aanzienlijk minder milieukapitaal beschikken dan de huidige generaties.

Pistes voor toekomstige werkzaamheden

Deze set indicatoren van duurzame ontwikkeling zal jaarlijks bijgewerkt worden en zal evolueren naargelang van de toestand van de kennis en het maatschappelijk debat. Deze set biedt gegevens aan die een basis kunnen vormen voor een diepgaandere analyse dan die in dit rapport.

In de komende jaren zal het FPB zijn werkzaamheden rond de indicatoren van duurzame ontwikkeling voortzetten, onder meer in de volgende domeinen:

- verder onderzoek naar de compositie indicatoren verrichten, in het bijzonder een indicator ontwikkelen voor de dimensie *Elders*;
- nieuwe indicatoren ontwikkelen om die set aan te vullen, in het bijzonder verder onderzoek doen naar de koolstofvoetafdrukindicator en nieuwe indicatoren voorstellen om de evolutie van biologische diversiteit op te volgen;
- de indicatoren opvolgen over geestelijke gezondheid en armoede om de effecten te kunnen vaststellen van de gezondheids crisis ten gevolge van covid-19.

1. Vernieuwd indicatorenrapport

1.1. Context

De wet van 14 maart 2014 (zie [bijlage 4.1](#), p. 44) vraagt een set aanvullende indicatoren uit te werken "voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie". Het gaat dus om de meting van het welzijn en van de ontwikkeling van de samenleving, en van de mogelijkheid van de toekomstige generaties om dat welzijn en die ontwikkeling te behouden en te doen vooruitgaan.

Het bruto binnenlands product (bbp) is een nuttige indicator, maar volstaat niet om de ontwikkeling van de samenleving of het welzijn te meten. Andere indicatoren zijn noodzakelijk om de evoluties te meten in domeinen zoals gezondheid, werkomstandigheden en milieukwaliteit, en om verdelingsvraagstukken van die indicatoren te onderzoeken. Die evoluties bieden waardevolle inzichten in de ontwikkeling van de levenskwaliteit. Zij hebben ook directe en indirecte gevolgen voor de bbp-groei.

Bijgevolg publiceren het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) en het Federaal Planbureau (FPB) elk jaar sinds 2016 een rapport *Aanvullende indicatoren naast het bbp* (INR/FPB, 2016-2021). Elk jaar worden deze rapporten voorgesteld aan de Kamer van volksvertegenwoordigers (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2016-2021). Er wordt ook een samenvatting gepubliceerd in het *Jaarverslag van de Nationale Bank van België* (NBB, 2016-2021).

De aanvullende indicatoren naast het bbp werden in 2016 gedefinieerd volgens de methodologie uit de *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development* (UNECE, 2014). Die methodologie biedt een referentiekader om indicatorensets te ontwikkelen en structureert de indicatoren rond drie conceptuele dimensies en een lijst met thema's. De drie dimensies steunen op de definitie van een duurzame ontwikkeling (WCED, 1987) en onderscheiden het welzijn van de personen van de huidige generatie in België (de dimensie *Hier en nu*), de impact van België op het welzijn van de toekomstige generaties (de dimensie *Later*) en op het welzijn van personen in andere landen (de dimensie *Elders*). Die drie dimensies worden behouden in dit rapport.

In september 2015 heeft de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN) 17 duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen aangenomen tegen 2030 (in het Engels: *Sustainable development goals* of *SDG's*), die nader bepaald worden door 169 subdoelstellingen (*Targets*; UN, 2015). In het verlengde daarvan heeft de VN in maart 2016 een set van 232 indicatoren voorgesteld (en vervolledigd in maart 2017) om de vooruitgang naar die doelstellingen te volgen (UNSC, 2016 en 2017-2021).

In deze context heeft het Interfederaal Instituut voor de Statistiek (IIS) een, door het FPB voorgezeten, werkgroep opgericht om geleidelijk een set indicatoren op te stellen voor de opvolging van de *SDG's*. Een lijst van 118 opvolgingsindicatoren werd opgesteld, waarvan er 81 zijn gepubliceerd op www.indicators.be. De 69 aanvullende indicatoren naast het bbp van het rapport 2021 zijn ook op deze website opgenomen (behalve de indicator *vrije tijd* die niet meer bijgewerkt wordt). Vijf van deze 69 aanvullende indicatoren zijn niet opgenomen in de IIS-lijst van 118 indicatoren. Het gaat om twee

indicatoren die worden gebruikt voor de berekening van de compositie welzijnsindicatoren en drie nieuwe indicatoren die in de versie 2021 van dit rapport zijn opgenomen om de geestelijke gezondheidskwesties beter op te volgen. De integratie van de laatste drie in de IIS-lijst van 118 indicatoren is in discussie. Dit geeft een totaal van 86 op de website www.indicators.be gepubliceerde indicatoren.

Om de samenhang te verbeteren tussen deze werkzaamheden, die grotendeels dezelfde indicatoren hernemen, worden de set van aanvullende indicatoren naast het bbp en de set van opvolgingsindicatoren van de SDG's vanaf dit rapport samengevoegd tot één enkele set indicatoren van duurzame ontwikkeling.

Dit heeft ook tot gevolg dat de titel van dit rapport wordt gewijzigd in *Indicatoren van duurzame ontwikkeling*. De filosofie blijft wel dezelfde: indicatoren voorstellen die de "levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie" meten, wat volledig in overeenstemming is met de inhoud van de SDG's. De aanvullende indicatoren naast het bbp werden trouwens al per SDG voorgesteld sinds de editie 2019 van dit rapport en dit is nog steeds het geval voor de 86 indicatoren in dit rapport (zie [tabel 8](#), p. 46); de opsplitsingen van de indicatoren worden eveneens voorgesteld (zie [tabel 9](#), p. 49).

Alle veranderingen in de indicatorenset worden gedetailleerd in [bijlage 4.2](#), p. 44. Door de toename van het aantal indicatoren, worden zij niet langer in detail in dit rapport opgenomen, maar alleen gepubliceerd op de website indicators.be. Voor elke indicator die in dit rapport wordt gepresenteerd, bevat de website interactieve grafieken, met relevante opsplitsingen, de gegevens en een verklarende tekst. In dit hoofdstuk zijn echter de grafieken van alle 86 indicatoren voor België opgenomen in [paragraaf 1.2](#).

In het kader van de evaluatieopdracht die aan het FPB is toegewezen door de wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling (BS, 2014b), publiceert het FPB ook regelmatig de vooruitgang van deze indicatoren in de richting van hun doelstellingen. De laatste balans van juli 2021 werd gepubliceerd in het artikel *Trendbreuk nodig om alle SDG's tegen 2030 te bereiken* (FPB, 2021). Deze balans is opgebouwd op basis van 51 indicatoren, gekozen uit de 86 SDG-opvolgingsindicatoren, en is ook beschikbaar op www.indicators.be.

Om de samenhang van de werkzaamheden nog te versterken, zal het FPB zijn balans van de vooruitgang van de indicatoren in de richting van hun doelstellingen voortaan in dit rapport publiceren. Op die manier kan deze balans jaarlijks worden geactualiseerd. Dit komt aan bod in [hoofdstuk 2](#). Ook de andere indicatoren worden geëvalueerd en deze evaluaties zijn beschikbaar op de website www.indicators.be.

In [hoofdstuk 3](#) wordt de raming van de impact van de crisis van 2020 op het welzijn, die in het rapport van 2021 werd voorgesteld, in perspectief geplaatst van eenmalige welzijnsenquêtes die in de context van de gezondheidscrisis zijn uitgevoerd. Hiervoor worden gegevens over het welzijn en de fysieke en geestelijke gezondheid van de bevolking tussen maart 2020 en oktober 2021 geanalyseerd.

De covid-19-pandemie en de lockdownperiodes hebben een grote impact gehad op de dataverzameling van sommige enquêtes in 2020, niet alleen in België, maar ook in andere Europese landen. Kader 1 verzamelt informatie over dit onderwerp, in het bijzonder voor de enquête naar inkomsten en levensomstandigheden (SILC).

Kader 1 Bijdrage van Statbel: de invloed van de covid-19-pandemie op de gegevensverzameling van SILC 2020

De uitbraak van de covid-19-pandemie in 2020 en de lockdown als gevolg daarvan heeft een enorme impact gehad op de dataverzameling van sociale enquêtes, niet alleen in België, maar ook in andere Europese landen. Dit kader beperkt zich tot de enquête naar inkomens en levensomstandigheden (EU-SILC), maar de algemene principes kunnen zeker toegepast worden op andere enquêtes.

Wanneer de EU-SILC in zijn Europese context wordt bekeken, blijkt dat voor de meerderheid van de landen de nationale lockdown in de veldwerkperiode viel; 10 landen – waaronder België – hebben bovendien veldwerk voor, tijdens en na de lockdown uitgevoerd. Deze lockdown en de geldende maatregelen hebben ervoor gezorgd dat men in 20 landen ad hoc maatregelen moest nemen met betrekking tot de methodologie. De meest toegepaste maatregel (bijvoorbeeld in België, Frankrijk en Luxemburg) is een wijziging van de CAPI-methode (*computer assisted personal interviewing*) naar een telefonische variant (CATI, *computer assisted telephone interviewing*). Landen die geen ad hoc maatregelen hebben genomen, zijn overwegend landen die standaard al CAWI (*computer assisted web interviewing*) of CATI gebruiken (bijvoorbeeld Nederland). Deze CATI-methodes kunnen discriminerend zijn; zo is de inclusie van hardhorenden en personen zonder telefoon bijvoorbeeld bijzonder moeilijk. Een tweede type ad hoc maatregel is een wijziging in de vragenlijst. Meerdere landen hebben de vragenlijst ingekort om ze eenvoudiger via telefoon af te kunnen nemen (bijvoorbeeld Frankrijk en Luxemburg), of ze hebben referentieperiodes (periodes waarop de vragen betrekking hebben, bijvoorbeeld 'nu' 'in een typische week' of 'in de afgelopen 12 maanden') gewijzigd door expliciet te verwijzen naar 'de periode buiten covid' (bijvoorbeeld Slovenië en Griekenland). Ten derde hebben verschillende landen wijzigingen doorgevoerd in de veldwerkperiode (periode waarin de enquêtes worden afgenomen): deze werd verlengd of werd tijdelijk onderbroken (bijvoorbeeld in België, Frankrijk en Oostenrijk).

Dit alles heeft slechts een marginale impact gehad op de totale responscijfers; voor de meeste landen zijn die eerder stabiel gebleven. Het longitudinale design van EU-SILC impliceert echter dat jaarlijks een deel van de steekproef hernieuwd wordt. Nieuwe huishoudens waren in het bijzonder moeilijker bereikbaar gezien de geringe contactinformatie (vaak geen telefoonnummer en/of e-mailadres), en dit heeft in verschillende landen wel tot lagere responscijfers geleid (voornamelijk in België, Ierland en Frankrijk). Er zijn echter landen die uitzonderlijk geen nieuwe huishoudens hebben toegevoegd en uitsluitend panelhuishoudens hebben bevraagd (bijvoorbeeld Luxemburg en Polen).

In België werd het veldwerk van SILC 2020 tijdelijk stilgelegd tijdens de lockdown. De interviews ervoor werden met de CAPI-methode afgenomen. Nadien werd het veldwerk hernomen met de CATI-methode, eerst met de panelhuishoudens, vervolgens ook met de nieuwe huishoudens. Ook al heeft de Belgische editie van SILC 2020 met meer dan 7.000 bevraagde huishoudens zijn grootste steekproef ooit, toch is de responsgraad van de nieuwe huishoudens lager dan gewoonlijk. Doordat sommige huishoudens gemakkelijker en andere moeilijker te bereiken bleken, kan er een bias in de steekproef aanwezig zijn. Via het berekenen van gewichten wordt hiervoor zo goed mogelijk gecorrigeerd.

De gegevens van de Belgische editie van SILC 2020 zijn – zoals alle voorgaande jaren – op een wetenschappelijk verantwoorde manier verzameld, ook dankzij de ad hoc maatregelen, en voldoen aan de kwaliteitsstandaarden. Toch zijn zij onder bijzondere omstandigheden verzameld, en op een licht andere manier dan die van SILC 2019 en eerder. Dit kan een impact gehad hebben op de resultaten, maar deze impact valt niet te becijferen. Daarom zijn de resultaten van SILC 2020 moeilijk te vergelijken met die van SILC 2019.

Bronnen: Statbel (2021), *Methodologische nota EU-SILC - Covid-19*, <https://statbel.fgov.be/nl/methodologische-nota-eu-silc-covid-19> (geraadpleegd op 30/11/2021).
Eurostat (2020), *Update - influence of COVID-19 on EU-SILC data collection in 2020 and 2021* (internal document).

1.2. Overzicht: trends, doelstellingen en evaluaties in 86 figuren

Paragraaf 1.2 presenteert de 86 indicatoren van duurzame ontwikkeling uit dit rapport in 86 figuren, gerangschikt volgens de SDG's (zie [tabel 8](#), p. 46). Op een tijdlijn van 2000 tot 2030 staan de waarnemingen, de trends en extrapolaties of projecties en ook de doelstellingen tegen 2030. De langetermijntrend van elke indicator werd geëvalueerd ten opzichte van zijn doelstelling. Het evaluatieresultaat wordt met een pictogram weergegeven. De leeswijzer toont beknopt de bouwstenen van de figuren. [Hoofdstuk 2](#) gaat in op de evaluatiemethode en presenteert ook een balans van 51 indicatoren van duurzame ontwikkeling.

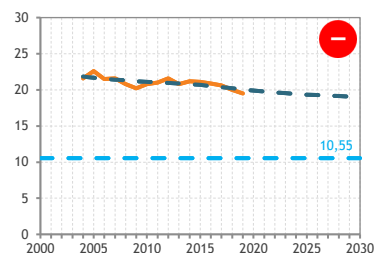
Leeswijzer bij de figuren

	waarnemingen voor evaluatie		cijferdoel		gunstig
	trend en extrapolatie / projectie		doel = gewenste richting		onmogelijk / onbepaald
			geen doel / evaluatie		ongunstig

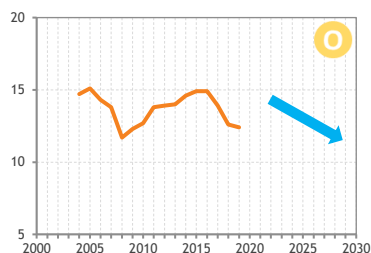
[indicators.be](#) voor alle informatie over alle indicatoren: cijfers vanaf 1990, doelstellingen, band met de SDG's, internationale vergelijkingen, opsplitsingen voor bevolkingsgroepen, definities, bronnen...

Klik op een indicator om zijn **pagina op indicators.be** te bezoeken.

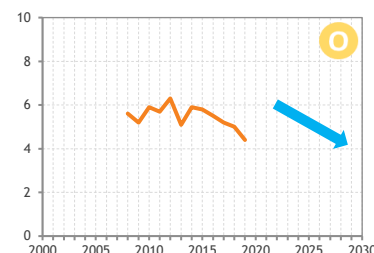
1 Risico op armoede of sociale uitsluiting
procent van bevolking

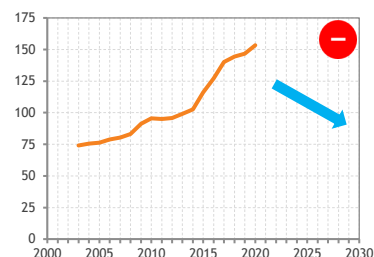
2 Zeer lage werkintensiteit
procent van bevolking onder 60 jaar

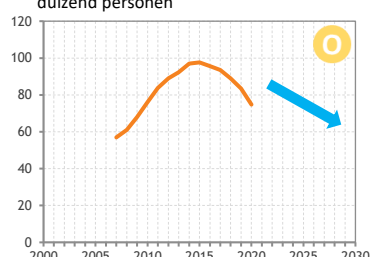
3 Ernstige materiële ontbering
procent van bevolking

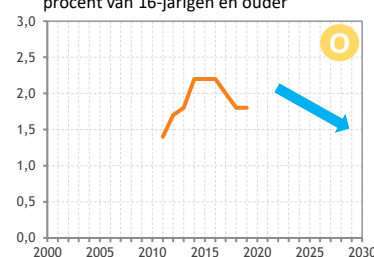
4 Leefloners
duizend personen

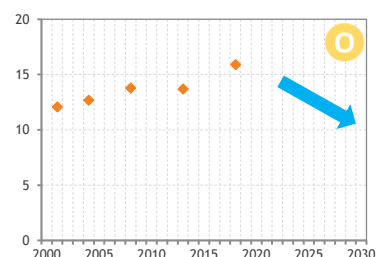
5 Overmatige schuldenlast
van de gezinnen
duizend personen

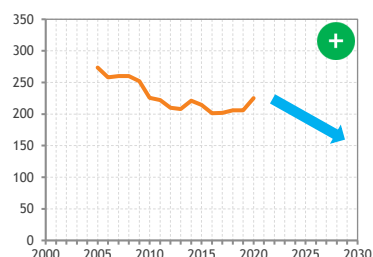
6 Uitstel of afstel van medische zorg
om financiële redenen
procent van 16-jarigen en ouder

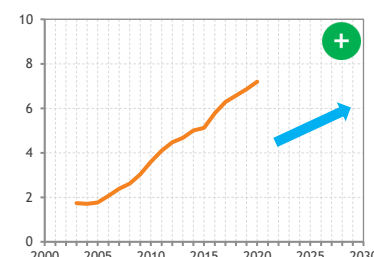
7 Obesitas bij volwassenen
procent van 18-jarigen en ouder

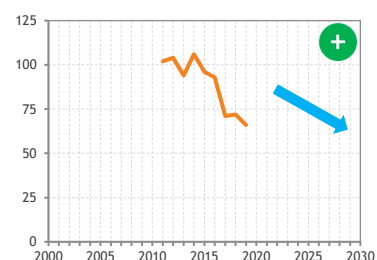
8 Vleesconsumptie
gram per inwoner per dag

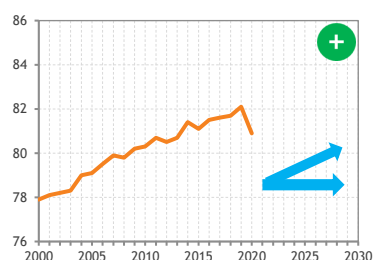
9 Oppervlakte biologische landbouw
procent van landbouwoppervlakte

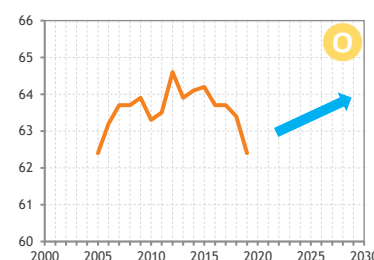
10 Landbouwpesticiden
index, gemiddelde 2011-2013 = 100

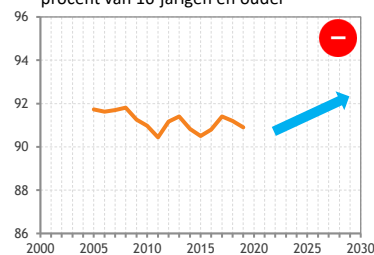
11 Levensverwachting
jaren bij geboorte

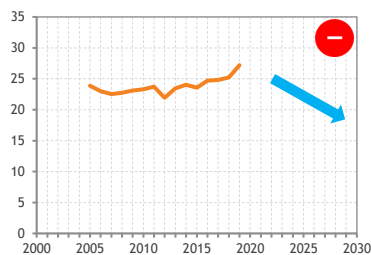
12 Levensverwachting in goede gezondheid
jaren bij geboorte

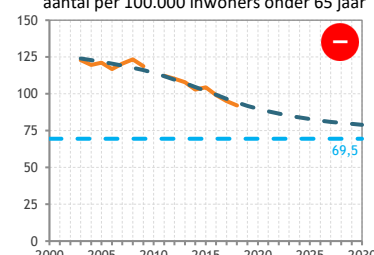
13 Ervaren gezondheid
zeer goed, goed of redelijk
procent van 16-jarigen en ouder

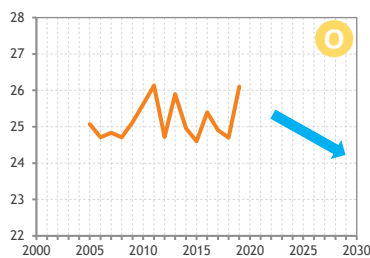
14 Beperking in dagelijkse activiteiten
procent van 16-jarigen en ouder

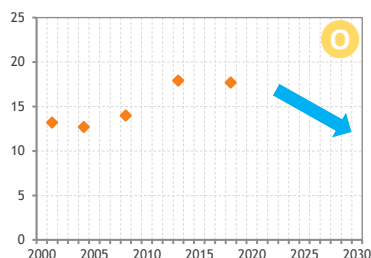
15 Voortijdige sterfgevallen door
chronische aandoeningen
aantal per 100.000 inwoners onder 65 jaar

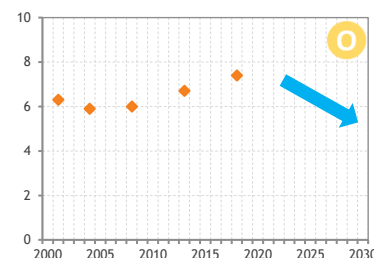
16 Langdurige ziekte of aandoening
procent van 16-jarigen en ouder

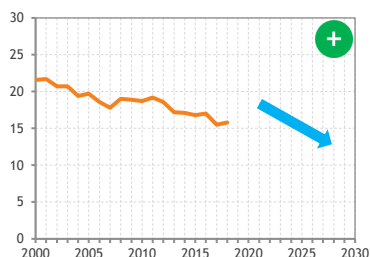
17 Psychologische ontreddeering
procent van 15-jarigen en ouder

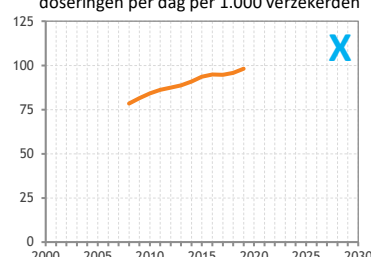
18 Depressie
procent van 15-jarigen en ouder

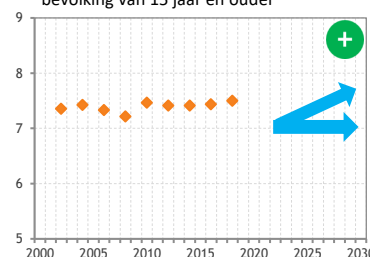
19 Zelfdoding
aantal per 100.000 inwoners

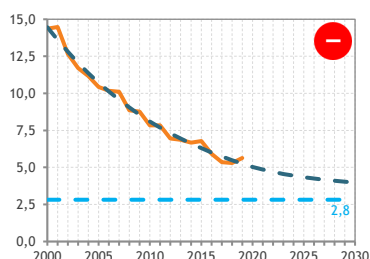
20 Terugbetaalde psychotrope geneesmiddelen
doseringen per dag per 1.000 verzekerden

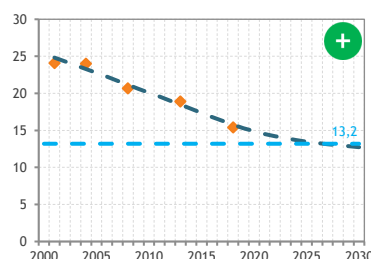
21 Tevredenheid met het leven
score op 10
bevolking van 15 jaar en ouder

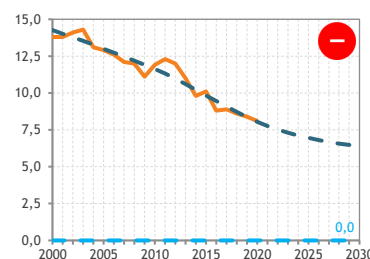
22 Verkeersdoden
aantal op 30 dagen per 100.000 inwoners

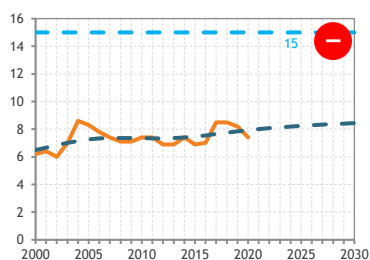
23 Dagelijkse rokers
procent van 15-jarigen en ouder

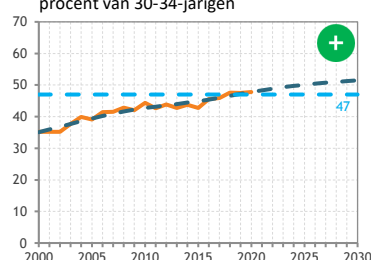
24 Vroegtijdige schoolverlaters
procent van 18-24-jarigen

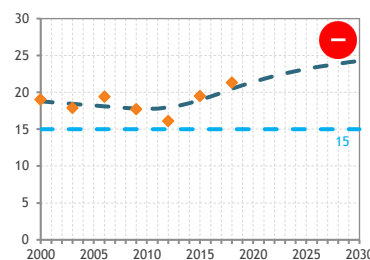
25 Levenslang leren
procent van 25-64-jarigen

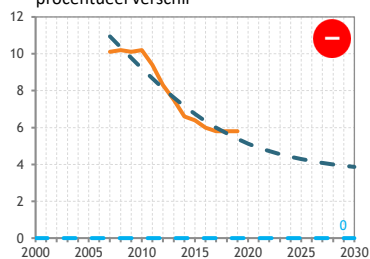
26 Gediplomeerden van het hoger onderwijs
procent van 30-34-jarigen

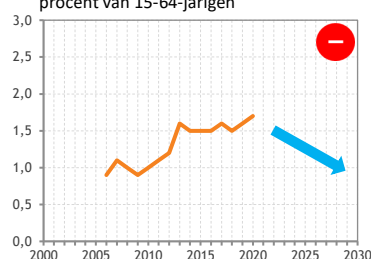
27 Onvoldoende leesvaardigheid
procent van 15-jarige leerlingen

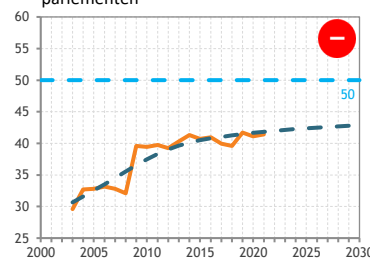
28 Loonkloof tussen vrouwen en mannen
uurlonen
procentueel verschil

29 Zonder beroepsactiviteit door familie-verantwoordelijkheden
procent van 15-64-jarigen

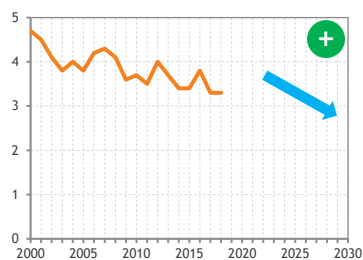

30 Vrouwelijke parlementsleden
procent van nationale en regionale parlementen

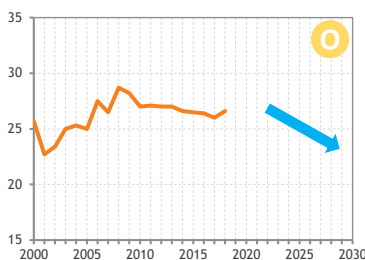
31 Nitraat in rivierwater

milligram NO₃-N per liter

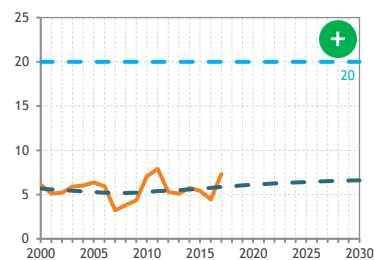
32 Nitraat in grondwater

milligram NO₃-N per liter

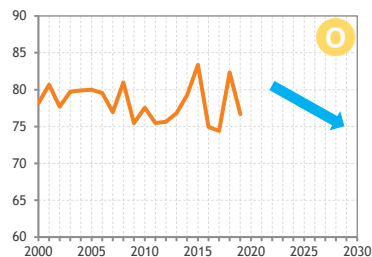
33 Waterverbruik

procent van hernieuwbare zoetwatervoorraden

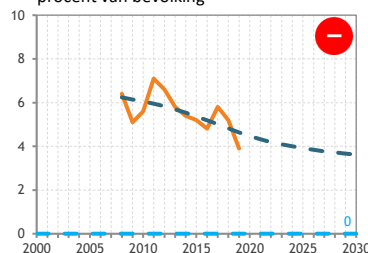
34 Energieafhankelijkheid

procent van energieverbruik

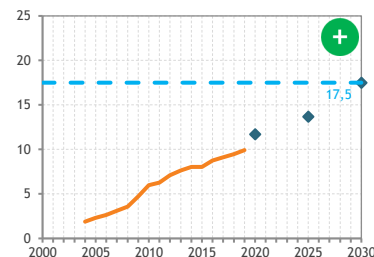
35 Woningen zonder voldoende verwarming

procent van bevolking

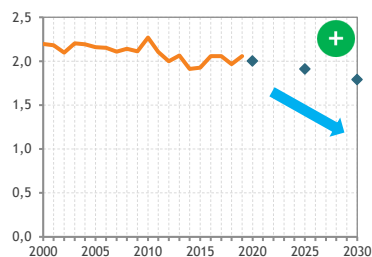
36 Hernieuwbare energie

procent van bruto finaal energieverbruik

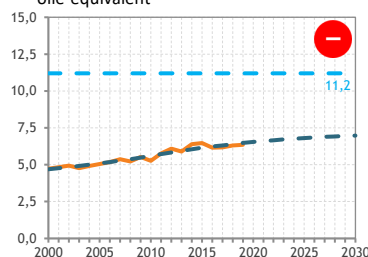
37 Primair energieverbruik

exajoule

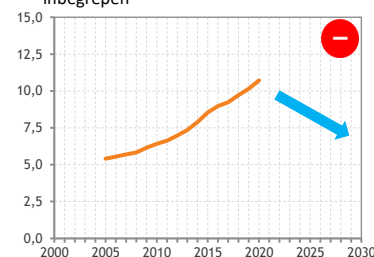
38 Energieproductiviteit

kettingeuro (2010) per kilogram olie-equivalent

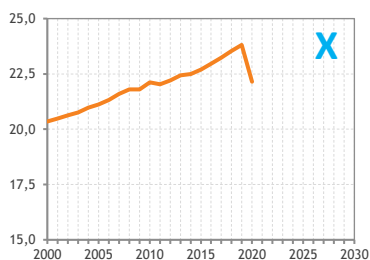
39 Langdurige arbeidsongeschiktheid

procent van werkgelegenheid, werklozen inbegrepen

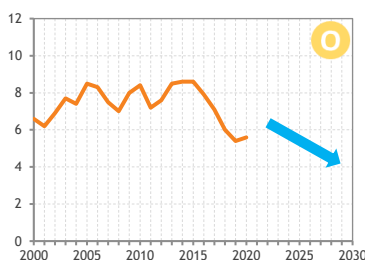
40 Consumptie van de huishoudens

duizend kettingeuro (2010) per inwoner

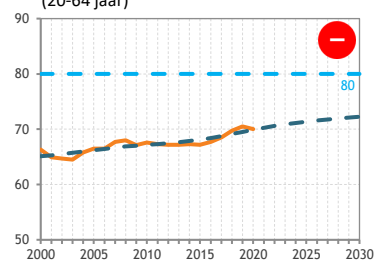
41 Werkloosheidsgraad

procent van beroepsbevolking

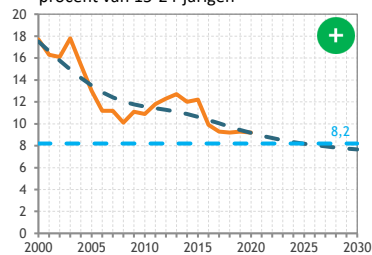
42 Werkgelegenheidsgraad

procent van bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar)

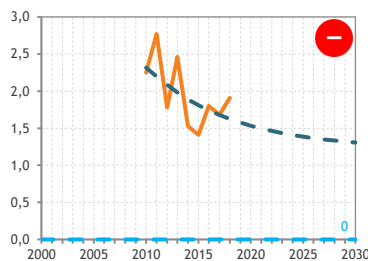
43 Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen

procent van 15-24-jarigen

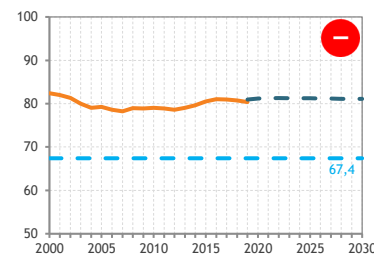
44 Dodelijke arbeidsongevallen

aantal per 100.000 werknemers

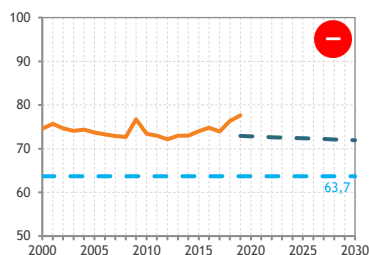

45 Vervoer van personen met de wagen

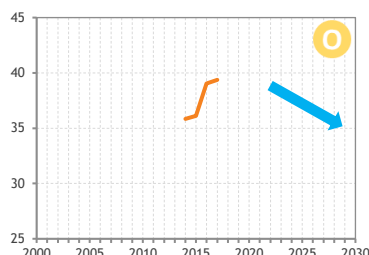
procent van vervoer in reizigerskilometer

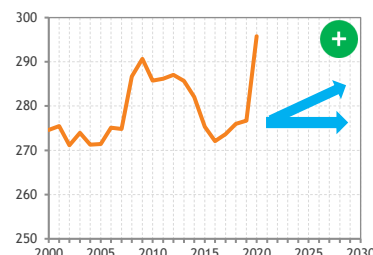
46 Vervoer van goederen over de weg
procent van vervoer in tonkilometer

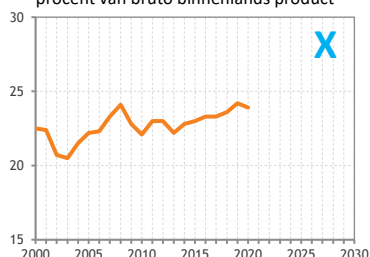
47 Verkeersopstoppingen
uren per gemiddelde automobilist

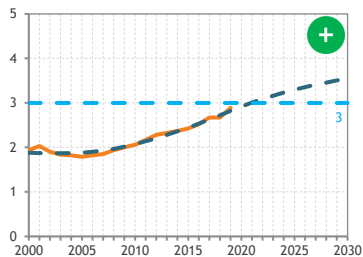
48 Fysieke kapitaalgoederenvoorraad
procent van bruto binnenlands product

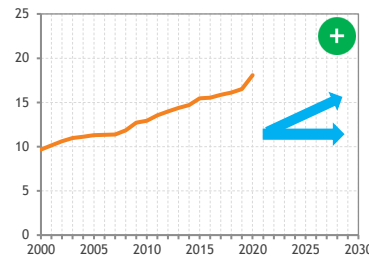
49 Investerings (bruto) in de fysieke kapitaalgoederenvoorraad
procent van bruto binnenlands product

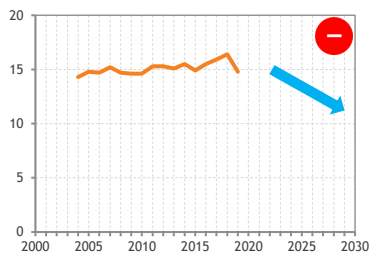
50 Onderzoek en ontwikkeling
procent van bruto binnenlands product

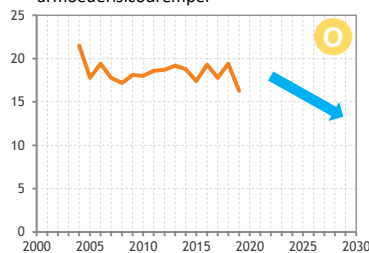
51 Kenniskapitaalgoederenvoorraad
procent van bruto binnenlands product

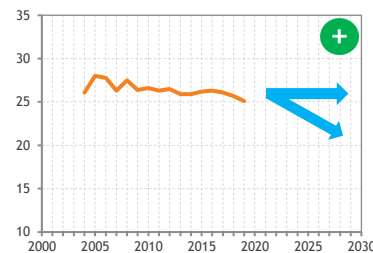
52 Armoederisico
procent van bevolking

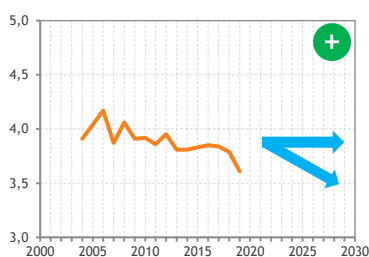
53 Diepte van het armoederisico
procentuele afstand tot armoederisicodrempel

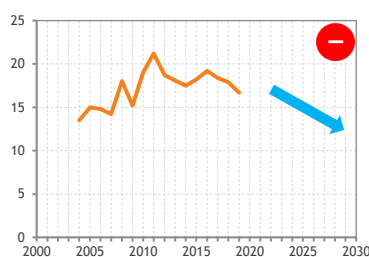
54 Inkomensongelijkheid: Gini-index
schaal 0-100

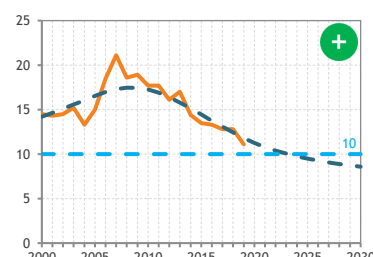
55 Inkomensongelijkheid: S80/S20

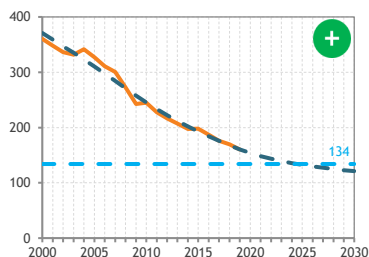
56 Gebrekkige huisvesting
procent van bevolking

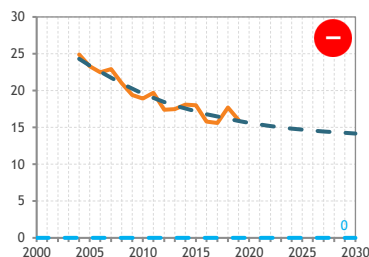
57 Blootstelling aan fijn stof
microgram PM_{2,5} per kubieke meter

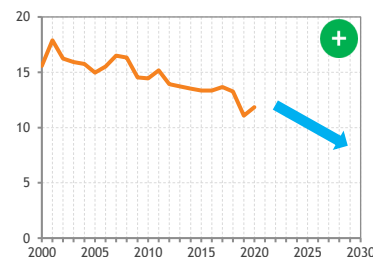
58 Uitstoot van stikstofoxiden
duizend ton NO₂

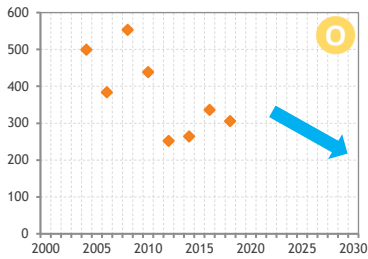
59 Geluidsoverlast
procent van bevolking

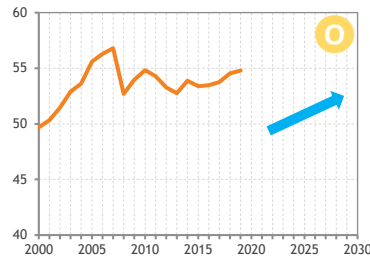
60 Binnenlands materiaalverbruik
ton per inwoner

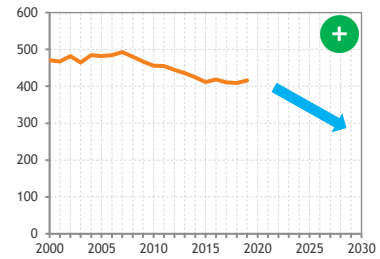
61 Gevaarlijk afval
kilogram per inwoner

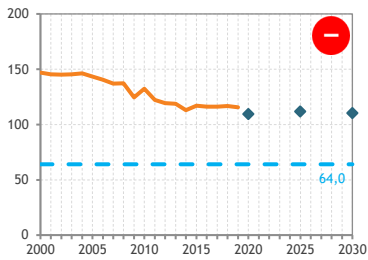
62 Gerecycleerd afval
procent van gemeentelijk afval

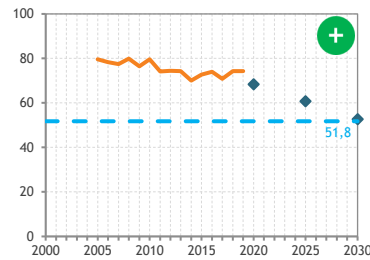
63 Gemeentelijk afval
kilogram per inwoner

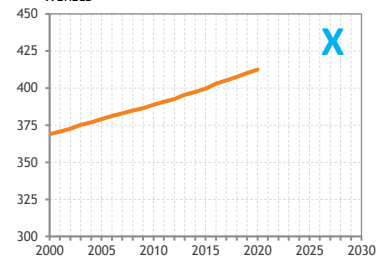
64 Uitstoot van broeikasgassen
miljoen ton CO₂-equivalent

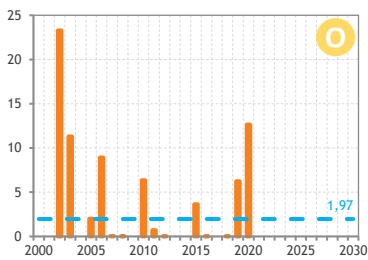
65 Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS
miljoen ton CO₂-equivalent

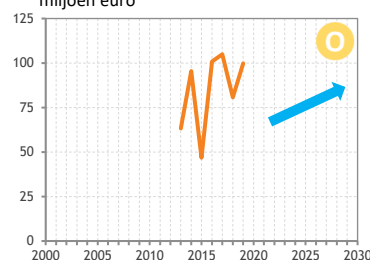
66 Atmosferische CO₂-concentratie
deeltjes per miljoen

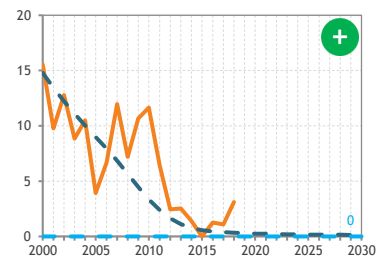
67 Slachtoffers van natuurrampen
aantal per 100.000 personen

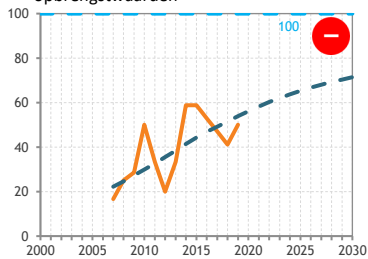
68 Bijdrage aan internationaal klimaatfonds
miljoen euro

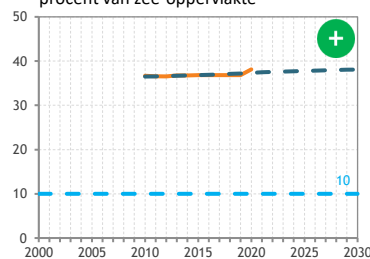
69 Olieverontreiniging
aantal per 100 vliegtuigen

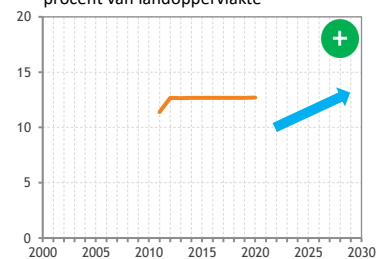
70 Duurzame visvangst
procent vissoorten binnen duurzame opbrengstwaarden

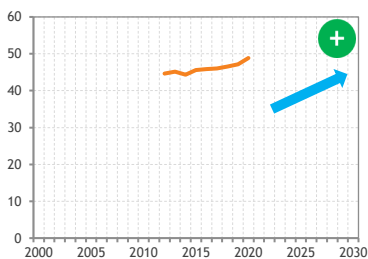
71 Zee-oppervlakte in het Natura 2000-gebied
procent van zee-oppervlakte

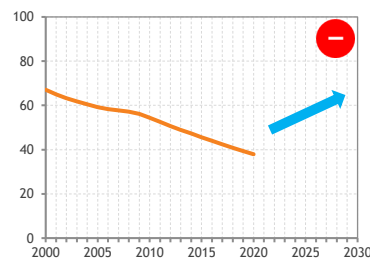
72 Landoppervlakte in het Natura 2000-gebied
procent van landoppervlakte

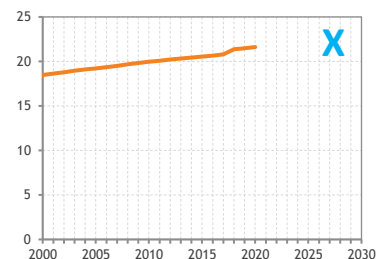
73 Bossen met FSC- of PEFC-label
procent van beboste oppervlakte

74 Populatie akkervogels
index 1990 = 100

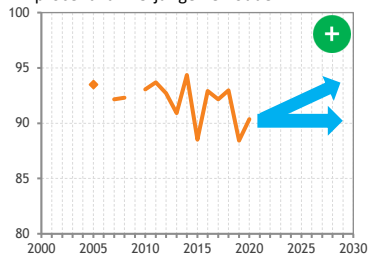

75 Bebouwde oppervlakte
procent van landoppervlakte

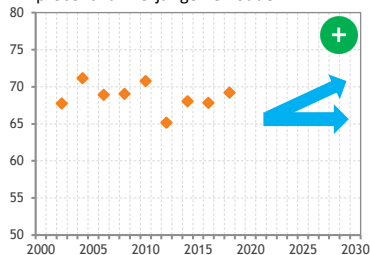
76 Sociaal netwerk

kunnen rekenen op steun wanneer nodig
 procent van 15-jarigen en ouder

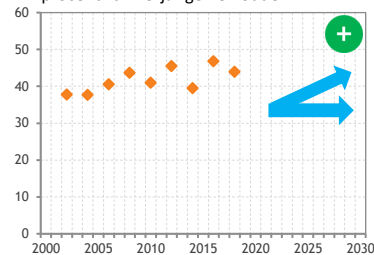
77 Contact met vrienden en familie

minstens een keer per week
 procent van 15-jarigen en ouder

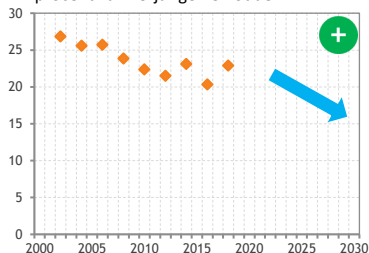
78 Gegeneraliseerd vertrouwen

score van minstens 6 op 10
 procent van 15-jarigen en ouder

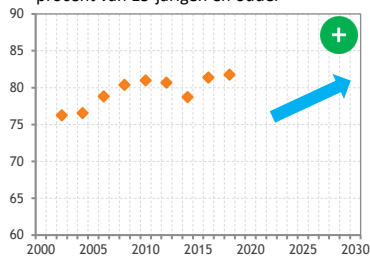
79 Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld

procent van 15-jarigen en ouder

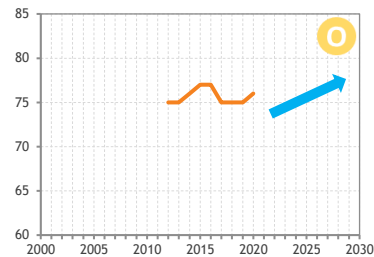
80 Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte

heel erg veilig en veilig
 procent van 15-jarigen en ouder

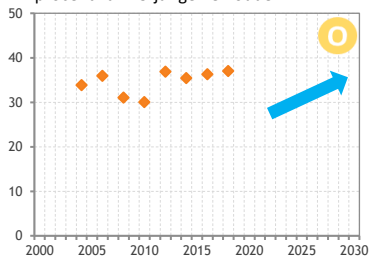
81 Corruptieperceptie-index

score op 100

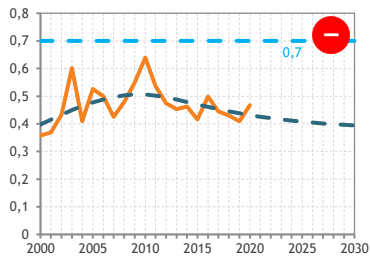
82 Vertrouwen in instellingen

score van minstens 6 op 10
 procent van 15-jarigen en ouder

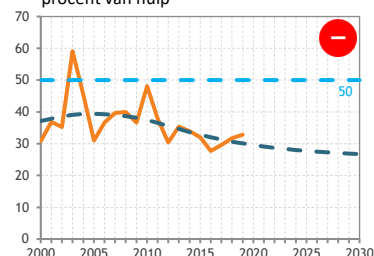
83 Officiële ontwikkelingshulp

procent van bruto nationaal inkomen

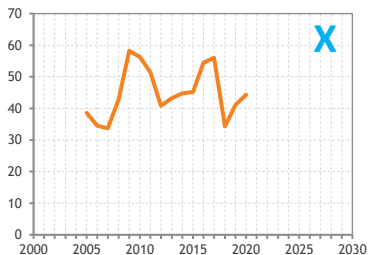
84 Officiële ontwikkelingshulp aan de minst ontwikkelde landen

procent van hulp

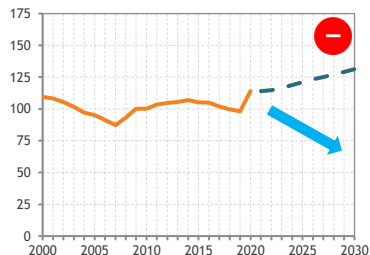
85 Internationale investeringspositie

procent van bruto binnenlands product

86 Overheidsschuld

procent van bruto binnenlands product

2. Vooruitgang van de indicatoren

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de evolutie van de indicatoren van duurzame ontwikkeling die in dit rapport en op de website www.indicators.be worden voorgesteld. De in 2015 door de VN aangenomen *Sustainable Development Goals* (SDG's) bepalen de richting waarin de indicatoren zouden moeten evolueren, volgens een brede maatschappelijke consensus. In een eerste paragraaf wordt de vooruitgang van de indicatoren in de richting van deze doelstellingen geëvalueerd. In een tweede paragraaf worden de opsplitsingen van deze indicatoren volgens verschillende bevolkingscategorieën geanalyseerd.

De derde paragraaf gaat verder in op de methodologie om deze evaluatie uit te voeren. Er worden twee verschillende methoden gebruikt, naargelang de indicator al dan niet een cijferdoel heeft (een gekwantificeerde en tijdgebonden doelstelling). Als er een cijferdoel aan een indicator gekoppeld is, is een preciezer evaluatie inderdaad mogelijk dan in het tegengestelde geval, waarvoor alleen de richting waarin de indicator evolueert, kan worden geëvalueerd. In dat geval is het niet mogelijk zich uit te spreken over het huidige niveau van de indicator of over de snelheid van zijn evolutie. Samenvattend, als de indicator een cijferdoel heeft, bepaalt de evaluatie of de waarde van dat doel tegen de vastgelegde termijn kan worden bereikt als de huidige trends worden voortgezet. Als de indicator geen cijferdoel heeft, bepaalt de evaluatie of de historische evolutie van de indicator (sinds 2000) al dan niet in de richting van de doelstelling gaat.

2.1. Vooruitgang van de indicatoren naar hun doelstellingen

Sinds 2005 evalueert het Federaal Planbureau in een balans de vooruitgang van de indicatoren van duurzame ontwikkeling naar hun doelstellingen. In 2017 omvatte de bij de VN ingediende Nationale vrijwillige doorlichting (Belgium, 2017) 34 indicatoren die het Interfederaal Instituut voor de Statistiek (IIS) selecteerde en waarvan de regering en het maatschappelijk middenveld de keuze valideerden (FRDO, 2017). Deze 34 indicatoren werden geëvalueerd in het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2017 (FPB, 2017).

Het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling van 2019 voegde 17 indicatoren toe, op basis van verschillende criteria: een totaal van 3 indicatoren per SDG en indien mogelijk het bestaan van een cijferdoel (gekwantificeerde en tijdgebonden doelstelling) en een link met de VN-indicatoren (FPB, 2019). Deze 51 indicatoren zijn ook die van de balans die dit hoofdstuk presenteert en ze zijn opgenomen in de 86 indicatoren van dit rapport. In dit hoofdstuk wordt deze balans bijgewerkt met de gegevens die begin november 2021 beschikbaar waren.

In de toekomst zou deze balans meer en/of andere indicatoren kunnen bestrijken. Het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling (Federale regering, 2021) voorziet immers in de tweede helft van 2022 een debat over deze indicatoren met de federale adviesraden. Dat zal de gelegenheid zijn om na te denken over de uitbreiding ervan. Het gebruik van deze balans maakt een evenwichtige analyse mogelijk, met 3 indicatoren per SDG. De overige 35 indicatoren zijn inderdaad weinig homogeen verdeeld tussen de SDG's: 10 bijkomende indicatoren voor SDG 3 (*Goede gezondheid en welzijn*), waarvoor

veel indicatoren beschikbaar zijn, en geen bijkomende indicator voor SDG 5 (*Gendergelijkheid*), SDG 6 (*Schoon water en sanitair*) en SDG 14 (*Leven in het water*), waarvoor de gegevens moeilijker te verzamelen zijn.

De evaluatie van deze 35 indicatoren levert consistente resultaten op met de evaluatie van de 51 indicatoren van de balans. Zes daarvan kunnen niet worden geëvalueerd, hetzij omdat het niet mogelijk is een gewenste richting voor deze indicatoren te bepalen (bijvoorbeeld: [consumptie van de huishoudens](#) en [internationale investeringspositie](#)), of omdat het een mondiale indicator is ([atmosferische CO₂-concentratie](#)) die niet op Belgisch niveau kan worden geëvalueerd.

De in deze evaluatie gebruikte gegevens bestrijken de periode 2000-2020 (of een kortere periode, afhankelijk van de beschikbaarheid van gegevens), hoewel voor sommige indicatoren gegevens vanaf 1990 worden gepubliceerd. Het jaar 2000 werd als uitgangspunt voor de evaluatie gekozen omdat de SDG's, met doelstellingen voor 2030 in 2015 werden aangenomen, waardoor de periode 2000-2030 in twee gelijke delen wordt verdeeld.

De pandemie leidde tot onderbrekingen en vertragingen in het veldwerk van de SILC-enquête. Doordat sommige huishoudens gemakkelijker en andere moeilijker te bereiken bleken, kan er een bias in de steekproef aanwezig zijn. Via het berekenen van gewichten wordt hiervoor zo goed mogelijk gecorrigeerd. Statbel wijst er in dit verband op dat "*het daarom moeilijk is om de resultaten van SILC 2020 te vergelijken met die van SILC 2019*" (Statbel, 2021). In [kader 1](#) (p. 9) wordt dit in zijn context geplaatst en worden nadere bijzonderheden verstrekt over de dataverzameling. Rekening houdend met deze elementen werden de gegevens voor 2020 niet gebruikt in de balans.

Aangezien de evaluatie in de balans gericht is op langetermijnevoluties (van 2004 tot 2019 in het geval van de SILC-indicatoren), heeft een extra jaar gegevens bovendien weinig invloed op het resultaat van de evaluatie.

Tabel 2 Balans 2021 van de vooruitgang van België naar de SDG's - 51 indicatoren

SDG	Indicator	Component	Doelstelling	Evaluatie
1 – Geen armoede – Beëindig armoede overal en in al haar vormen				
	1. Risico op armoede of sociale uitsluiting ^{SILC}	Sociaal	10,55%	–
	2. Zeer lage werkintensiteit ^{SILC}	Sociaal	↘	○
	5. Overmatige schuldenlast van de gezinnen	Sociaal	↘	○
2 – Geen honger – Beëindig honger, bereik voedselzekerheid en verbeterde voeding en bevorder duurzame landbouw				
	7. Obesitas bij volwassenen	Sociaal	↘	○
	8. Vleesconsumptie	Milieu	↘	+
	9. Oppervlakte biologische landbouw	Milieu	↗	+
3 – Goede gezondheid en welzijn – Verzeker een goede gezondheid en bevorder welzijn voor iedereen op alle leeftijden				
	12. Levensverwachting in goede gezondheid	Sociaal	↗	○
	15. Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen	Sociaal	69,5 per 100.000 <65	–
	23. Dagelijkse rokers	Sociaal	13,2%	+
4 – Kwaliteitsonderwijs – Verzeker inclusief en billijk kwaliteitsvol onderwijs en bevorder levenslang leren voor iedereen				
	24. Vroegtijdige schoolverlaters	Sociaal	0% (18-24)	–
	25. Levenslang leren	Sociaal	15%	–
	27. Onvoldoende leesvaardigheid	Sociaal	15%	–
5 – Gendergelijkheid – Bereik gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes				
	28. Loonkloof tussen vrouwen en mannen	Sociaal	0%	–
	29. Zonder beroepsactiviteit door familie-verantwoordelijkheden	Sociaal	↘	–
	30. Vrouwelijke parlementsleden	Sociaal	50%	–
6 - Schoon water en sanitair – Verzeker toegang tot en duurzaam beheer van water en sanitair voor iedereen				
	31. Nitraat in rivierwater	Milieu	↘	+
	32. Nitraat in grondwater	Milieu	↘	○
	33. Waterverbruik	Milieu	20%	+
7 – Betaalbare en duurzame energie – Verzeker toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie voor iedereen				
	35. Woningen zonder voldoende verwarming ^{SILC}	Sociaal	0%	–
	36. Hernieuwbare energie ^{PROJ}	Milieu	17,5%	+
	38. Energieproductiviteit	Economisch	11,2 € ₂₀₁₀ / kg olie-eq.	–
8 – Waardig werk en economische groei – Bevorder aanhoudende, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor iedereen				
	41. Werkloosheidsgraad	Sociaal	↘	○
	43. Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen	Sociaal	8,2%	+
	44. Dodelijke arbeidsongevallen	Sociaal	0	–
9 – Industrie, innovatie en infrastructuur – Bouw veerkrachtige infrastructuur, bevorder inclusieve en duurzame industrialisering en stimuleer innovatie				
	45. Vervoer van personen met de wagen ^{PROJ}	Economisch	67,4%	–
	46. Vervoer van goederen over de weg ^{PROJ}	Economisch	63,7%	–
	50. Onderzoek en ontwikkeling	Economisch	3% bbp	+
10 – Ongelijkheid verminderen – Dring ongelijkheid in en tussen landen terug				
	52. Armoederisico ^{SILC}	Sociaal	↘	–
	53. Diepte van het armoederisico ^{SILC}	Sociaal	↘	○
	54. Inkomensongelijkheid: Gini-index ^{SILC}	Sociaal	↗/↘	+

SDG	Indicator	Component	Doelstelling	Evaluatie
11 – Duurzame steden en gemeenschappen – <i>Maak steden en menselijke nederzettingen inclusief, veilig, veerkrachtig en duurzaam</i>				
	56. Gebrekkige huisvesting ^{SILC}	Sociaal	↘	–
	57. Blootstelling aan fijn stof	Milieu	10 µg PM _{2.5} /m ³	+
	59. Geluidsoverlast ^{SILC}	Milieu	0	–
12 – Verantwoorde consumptie en productie – <i>Verzeker duurzame consumptie- en productiepatronen</i>				
	60. Binnenlands materiaalverbruik	Economisch	↘	+
	61. Gevaarlijk afval	Milieu	↘	0
	62. Gerecycleerd afval	Economisch	↗	0
13 – Klimaatactie – <i>Neem dringend actie om de klimaatverandering en haar impact te bestrijden</i>				
	65. Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS ^{PROJ}	Milieu	51,8 Mt CO ₂ -eq.	+
	67. Slachtoffers van natuurrampen	Sociaal	1,97 per 100.000	0
	68. Bijdrage aan internationaal klimaatfonds	Governance	↗	0
14 – Leven in het water – <i>Behoud en maak duurzaam gebruik van oceanen, zeeën en mariene hulpbronnen voor duurzame ontwikkeling</i>				
	69. Olieverontreiniging	Milieu	0	+
	70. Duurzame visvangst	Milieu	100%	–
	71. Zee-oppervlakte in het Natura 2000-gebied	Milieu	10%	+
15 – Leven op het land – <i>Bescherm, herstel en bevorder het duurzaam gebruik van landecosystemen, beheer wouden duurzaam, bestrijd woestijnvorming, stop en maak landdegradatie ongedaan en roep het verlies aan biodiversiteit een halt toe</i>				
	72. Landoppervlakte in het Natura 2000-gebied	Milieu	↗	+
	73. Bossen met FSC- of PEFC-label	Milieu	↗	+
	74. Populatie akkervogels	Milieu	↗	–
16 – Vrede, veiligheid en sterke publieke diensten – <i>Bevorder vreedzame en inclusieve samenlevingen met het oog op duurzame ontwikkeling, verzeker toegang tot justitie voor iedereen en bouw op alle niveaus doeltreffende, verantwoordelijke en inclusieve instellingen uit</i>				
	80. Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	Sociaal	↗	+
	81. Corruptieperceptie-index	Governance	↗	0
	82. Vertrouwen in instellingen	Governance	↗	0
17 – Partnerschap om doelstellingen te bereiken – <i>Versterk de implementatiemiddelen en revitaliseer het wereldwijde partnerschap voor duurzame ontwikkeling</i>				
	83. Officiële ontwikkelingshulp	Governance	0,7% bni	–
	84. Officiële ontwikkelingshulp aan de minst ontwikkelde landen	Governance	50% hulp	–
	86. Overheidsschuld ^{PROJ}	Economisch	↘	–

SILC - Indicatoren geëvalueerd over de periode tot 2019 (zie boven).

PROJ - Evaluatie op basis van bestaande projecties.

De 5 kolommen geven:

- de doelstelling van de VN of SDG (*Sustainable Development Goal*), met logo en korte en volledige beschrijving;
- de naam en het nummer van de indicator (voor de volledige set zie [tabel 8](#), p. 46);
- de component van duurzame ontwikkeling: sociaal, milieu, economisch, governance;
- de doelstelling: het cijferdoel dat de indicator moet bereiken in 2030 of als er geen bestaat, de gewenste richting van de evolutie van de indicator;
- het resultaat van de evaluatie, gesymboliseerd met een pictogram: gunstige , ongunstige of onbepaalde evolutie - zie [tabel 3](#) (p. 26) en [tabel 4](#) (p. 27).

2.1.1. Evoluties volgens de vier componenten van duurzame ontwikkeling

De balans van de 51 indicatoren is opgenomen in [tabel 2](#), p. 19. De evaluatie van de 86 indicatoren (voor zover berekenbaar) is beschikbaar op www.indicators.be.

Er is geen duidelijke trend af te leiden uit deze balans voor alle 51 indicatoren samen.

- Voor de 26 indicatoren waarvoor een cijferdoel is vastgesteld, zouden 9 indicatoren dit cijferdoel bereiken door de huidige trends te verlengen, terwijl 16 indicatoren dit cijferdoel naar verwachting niet zullen halen. Voor één indicator ([slachtoffers van natuurrampen](#)) zijn de waargenomen gegevens te variabel en kunnen zij niet worden geëxtrapoleerd.
- Voor de 25 indicatoren waarvoor geen cijferdoel is vastgesteld, evolueren 8 indicatoren in de richting van hun doelstellingen tussen 2000 en 2020, terwijl er 5 in de tegenovergestelde richting evolueren. Voor de overige 12 indicatoren is de evolutie stabiel of onbepaald.

In totaal is de evaluatie ongunstig of onbepaald voor 33 van de 51 indicatoren. Voor die indicatoren zullen extra inspanningen nodig zijn om de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen van de VN te bereiken. Die 51 indicatoren kunnen ingedeeld worden volgens de vier componenten van duurzame ontwikkeling: sociaal, milieu, economisch en governance.

Voor de 23 indicatoren van de **sociale component** zijn 4 evoluties gunstig: [dagelijkse rokers](#) en [jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen](#) (met een cijferdoel), [Inkomensongelijkheid: Gini-index](#) en [veiligheidsgevoel in de openbare ruimte](#) (zonder cijferdoel). Er zijn 12 ongunstige evoluties (9 daarvan met een cijferdoel), waaronder [risico op armoede of sociale uitsluiting](#), [voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen](#) en [vroegtijdige schoolverlaters](#). De sociale component bevat ook zeven indicatoren waarvoor de evolutie onbepaald is of de evaluatie onmogelijk is, bijvoorbeeld [obesitas bij volwassenen](#) en [werkloosheidsgraad](#).

De zestien indicatoren van de **milieucomponent** vertonen 11 gunstige evoluties (waarvan 6 met een cijferdoel), zoals [vleesverbruik](#), [waterverbruik](#), [olieverontreiniging](#) en [bossen met FSC- of PEFC-label](#). In deze component zijn er 3 ongunstige evoluties (waarvan 2 met een cijferdoel): [geluidsoverlast](#), [duurzame visvangst](#) en [populatie akkervogels](#). Twee indicatoren worden gekenmerkt door een onzekere evolutie: [gevaarlijk afoal](#) en [nitraat in het grondwater](#).

De [uitstoot van broeikasgassen niet-ETS](#) is een goed voorbeeld van de beperkingen van deze evaluatie. De huidige evaluatie is gunstig: volgens de projecties (scenario "met aanvullende maatregelen") van het *Nationaal Energie- en Klimaatplan 2019* (België, 2019) zal het cijferdoel (35% vermindering tussen 2005 en 2030) naar verwachting worden gehaald. Dit cijferdoel moet echter worden aangescherpt naar aanleiding van de Europese verbintenis om de uitstoot van broeikasgassen tegen 2030 met 55% te verminderen. Het Belgische streefcijfer voor deze indicator moet volgens de voorstellen van de Europese commissie worden bijgesteld tot -47%. Er zullen zeker ook nieuwe beleidsmaatregelen worden uitgevoerd. In de huidige evaluatie bij ongewijzigde trends, is het uiteraard nog niet mogelijk rekening te houden noch met deze gewijzigde doelstelling noch met de verwachtingen over nieuwe beleidsmaatregelen.

De zeven indicatoren van de **economische component** vertonen 2 gunstige evoluties: [onderzoek en ontwikkeling](#) (met een cijferdoel) en [binnenlands materiaalverbruik](#) (zonder cijferdoel). Deze component omvat ook vier ongunstige evoluties voor de volgende indicatoren: [energieproductiviteit](#), [vervoer van personen met de auto](#), [vervoer van goederen over de weg](#) (alle drie met een cijferdoel) en [overheidsschuld](#) (zonder cijferdoel). Slechts één evaluatie is onbepaald, voor [gerecycleerd afval](#).

Tot slot zijn er vijf indicatoren in de **governance-component**. Twee daarvan vertonen een ongunstige evolutie: [officiële ontwikkelingshulp](#) en [officiële ontwikkelingshulp aan de minst ontwikkelde landen](#). Beide indicatoren hebben een cijferdoel dat bij voortzetting van de huidige trends niet zou worden bereikt. Drie governance-indicatoren vertonen onzekere trends: [corruptieperceptie-index](#), [vertrouwen in instellingen](#) en [bijdrage aan het Internationaal Klimaatfonds](#).

2.1.2. Trends per SDG

Elke SDG gaat over een brede problematiek. Dit blijkt onder andere uit het feit dat er gemiddeld 10 subdoelstellingen zijn om elke SDG te detailleren. Drie indicatoren per SDG, of zelfs een paar meer, zijn duidelijk niet genoeg om een algemene trend voor een SDG te bepalen. Dit punt beperkt zich daarom tot het vaststellen van de SDG's waarvoor de evaluaties van de drie indicatoren van de balans in dezelfde richting wijzen.

De beste resultaten worden behaald voor SDG 2 (*Geen honger*) en SDG 6 (*Schoon water en sanitair*). Voor SDG 2 zijn twee evaluaties gunstig en is de evaluatie van de derde onbepaald. De drie indicatoren hebben geen cijferdoel, wat de reikwijdte van deze evaluatie relativeert. Voor SDG 6 wordt verwacht dat één indicator zijn cijferdoel zal halen als de huidige trends zich doorzetten, een andere gaat de goede richting op en de evaluatie van de derde is onbepaald. De opname van de 35 bijkomende indicatoren levert slechts één bijkomende indicator op voor SDG 2 ([landbouwpesticiden](#)) en geen voor SDG 6. Ook deze indicator wordt als gunstig geëvalueerd.

De situatie is zorgwekkend voor SDG 4 (*Kwaliteitsonderwijs*), SDG 5 (*Gendergelijkheid*) en SDG 17 (*Partnerschap om doelstellingen te bereiken*). Voor deze SDG's hebben de drie indicatoren een ongunstige evaluatie. Bovendien hebben al hun indicatoren (behalve één voor SDG 5 en één voor SDG 17) cijferdoelen. Deze evaluaties zijn dus relevanter dan de evaluaties voor SDG 2 en SDG 6 hierboven, aangezien zij rekening houden met het niveau van de indicator en niet alleen met de evolutie ervan. De opname van de 35 bijkomende indicatoren levert één bijkomende indicator op voor SDG 4 ([gediplomeerden van het hoger onderwijs](#)), die gunstig evolueert, en één indicator voor SDG 17 ([internationale investeringspositie](#)), die niet kan worden geëvalueerd.

Voor de andere SDG's is er geen duidelijke trend, aangezien de indicatoren evaluaties hebben die in verschillende richtingen wijzen.

2.2. Opsplitsingen

De waarden en de evoluties van eenzelfde indicator verschillen vaak voor verschillende bevolkingscategorieën. Veel indicatoren (57 van de 86) zijn dan ook opgesplitst volgens relevante

bevolkingscategorieën, zoals beschreven in [tabel 9](#), p. 49. Er werd hoofdzakelijk opgesplitst volgens geslacht, inkomens- en opleidingsniveau en leeftijd. Een opsplitsing volgens de drie gewesten van het land wordt ook voorgesteld, maar niet geanalyseerd.

De opsplitsingen **volgens geslacht** (40 indicatoren) tonen dat veel verschillen afnemen ([levensverwachting](#), [werkloosheidsgraad](#), [werkgelegenheidsgraad](#)). Enkele indicatoren zoals [zonder beroepsactiviteit door familieverantwoordelijkheden](#), [langdurige arbeidsongeschiktheid](#) of [gediplomeerden van het hoger onderwijs](#) tonen echter een toename van de verschillen. Bij verschillende armoede-indicatoren ([risico op armoede of sociale uitsluiting](#), [zeer lage werkintensiteit](#), [ernstige materiële deprivatie](#), [risico op armoede](#)) die tussen 2015 en 2018 een toename van de verschillen vertoonden, nemen deze verschillen af in 2019. Aangezien de enquête die voor de berekening van deze indicatoren wordt gebruikt in 2019 grondig is herzien om de nauwkeurigheid ervan te verbeteren, is het echter moeilijk te zeggen welke invloed deze wijziging van de methodologie heeft op deze waarneming voor 2019.

De analyse van deze opsplitsingen in het vorige rapport (FPB/INR, 2021) is niet gewijzigd door de recente evoluties. Deze opsplitsingen tonen dat de situatie van vrouwen op de arbeidsmarkt is verbeterd, hoewel hun langdurige arbeidsongeschiktheid sneller gestegen is dan die van mannen. Ook is het voor vrouwen steeds moeilijker om beroeps- en privéleven te combineren en ze melden een toename van gezondheidsproblemen die hun dagelijkse activiteiten beïnvloeden. Vrouwen worden ook meer geconfronteerd met armoedesituaties dan mannen. Vrouwen lijden echter minder aan chronische ziektes dan mannen, zijn minder vaak betrokken bij verkeersongevallen en roken minder. Over de beschouwde periode zijn deze laatste indicatoren vrij stabiel gebleven voor vrouwen, terwijl die voor mannen zijn verbeterd.

Wat betreft de opsplitsingen **volgens inkomensniveau** (twintig indicatoren) toont de analyse, zoals te verwachten, een gunstigere evolutie voor de hogere inkomenscategorieën. De armoede-indicatoren van SDG 1, zoals [ernstige materiële ontbering](#), zijn zeer hoog in het eerste kwintiel (de armste 20%) en laag of zeer laag in de andere kwintielen. De gezondheidsindicatoren (SDG 3) tonen een gestage verbetering met het inkomensniveau. Wat de indicatoren van SDG 16 betreft, blijkt dat er in de hoogste inkomenskwintielen of -niveaus meer vertrouwen is, een groter veiligheidsgevoel en meer inbraak en agressie. De sociale contacten zijn ook groter voor de hoogste twee kwintielen; kwintiel 3 (gemiddelde inkomens) heeft de minst goede resultaten voor deze indicator. Drie indicatoren worden opgesplitst naargelang de huishoudens zich boven of onder de armoederisicodrempel bevinden. In het geval van [woningen zonder voldoende verwarming](#) is het verschil tussen de twee categorieën groot (13% voor de huishoudens onder de armoederisicodrempel en 2% voor de huishoudens boven deze drempel in 2019). Dit verschil is kleiner voor [gebrekkige huisvesting](#) (24% tegen 16%) en blootstelling aan [geluidsoverlast](#) (20% tegen 15%).

De opsplitsingen **volgens opleidingsniveau** (elf indicatoren) tonen, ook zoals te verwachten, dat personen met een hoger opleidingsniveau in gunstiger omstandigheden leven. Voor die opsplitsingen kan er het volgende worden vastgesteld.

- Mensen met ten hoogste een diploma van lager secundair onderwijs zijn bijzonder benadeeld. De kloof tussen deze categorie en de andere (ten minste een diploma van het hoger middelbaar onderwijs) is over het algemeen zeer groot. Het [risico op armoede of sociale uitsluiting](#) is bijvoorbeeld

9% met een diploma van het hoger onderwijs, maar 32% met ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs.

- De verschillen blijven bestaan en worden doorgaans groter. Dat is vooral het geval voor [jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen](#), het [armoederisico](#) en de [dagelijkse rokers](#).
- Twee indicatoren tonen een afname van het verschil volgens het opleidingsniveau: [ernstige materiële ontbering](#) en [uitstel van medische zorg om financiële redenen](#).

De opsplitsingen **volgens leeftijdscategorie** (zeventien indicatoren) tonen dat er leeftijdsgebonden verschillen zijn: gezondheid, arbeidsongeschiktheid, werkgelegenheidsgraad, werkloosheid enz. Er komt geen algemene trend naar voren uit de evoluties van die opsplitsingen. In het geval van [armoederisico](#) is de situatie voor 65-plussers tot 2015 aanzienlijk verbeterd, terwijl de situatie van de andere categorieën langzaam is verslechterd. Na 2015 verslechtert de situatie langzaam voor alle leeftijdscategorieën. Gezien de methodologische verandering voor deze indicator in 2019 is het vandaag moeilijk te zeggen of 2019 in de lijn ligt van de afgelopen jaren. De [werkgelegenheidsgraad](#) blijft gestaag verbeteren, in het bijzonder voor de beroepsbevolking boven de 55 jaar. De [langdurige arbeidsongeschiktheid](#) stijgt daarentegen, zowel bij de 25-49-jarigen als bij de 50-64-jarigen.

2.3. Evaluatiemethodes van de indicatorentrends

Als een cijferdoel aan een indicator gekoppeld is, is een preciezere evaluatie mogelijk dan in het geval waarin alleen de richting waarin de indicator evolueert, kan geëvalueerd worden. Dan is het niet mogelijk zich uit te spreken over het huidige niveau van de indicator of over de snelheid van zijn evolutie. Deze paragraaf presenteert dus twee verschillende methodes om indicatoren te evalueren, naargelang er voor de indicator een cijferdoel bestaat of niet.

2.3.1. Evaluatie wanneer een cijferdoel bestaat

Bij een indicator met een cijferdoel, komt de evaluatie neer op de volgende vraag beantwoorden: laat de verwachte evolutie van de indicator over de periode 2015-2030 toe de waarde van dit cijferdoel binnen de vastgelegde termijn te bereiken?

[Tabel 2](#), p. 19 neemt voor elke indicator het overeenstemmende cijferdoel op in de kolom 'doelstelling'. De cijferdoelen van de indicatoren worden bepaald op basis van beleidsbeslissingen. Ze komen uit de lijst van VN-subdoelstellingen (UN, 2015). Maar als met die bron geen cijferdoel kan worden bepaald, werden andere verbintenissen van België gebruikt: de *Europa 2020-strategie* (Europese commissie, 2010), het *Nationaal hervormingsprogramma* (Federale Regering, 2020), de *Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling* (Belgisch Staatsblad, 2013) en door België onderschreven internationale verbintenissen. In totaal hebben 26 van de 51 indicatoren van de balans een cijferdoel. Van de 86 indicatoren van duurzame ontwikkeling hebben 5 bijkomende indicatoren ook een cijferdoel.

In bepaalde gevallen bestaan er projecties '*bij ongewijzigd beleid*' die uitgevoerd werden in FPB-publicaties of in andere officiële Belgische documenten. Die projecties kunnen gebruikt worden om de verwachte evolutie van de indicatoren te beschrijven.

Dergelijke projecties werden gebruikt voor de volgende indicatoren:

- *hernieuwbare energie* (België, 2019);
- *vervoer van personen met de wagen*, modaal aandeel (Daubresse *et al.*, 2019);
- *vervoer van goederen over de weg*, modaal aandeel (Daubresse *et al.*, 2019);
- *uitstoot van broeikasgassen en uitstoot van broeikasgassen niet-ETS* (ENOVER en Nationale klimaatcommissie, 2019).

Als er geen projecties bij ongewijzigd beleid bestaan, wordt een berekeningsmethode voor de trend en daarna een extrapolatie van die trend gebruikt. De gevolgde methode in dit rapport bestaat erin een trend te berekenen met de methode van Hodrick-Prescott (Hodrick en Prescott, 1997) en die trend te extrapoleren tot 2030. De trend wordt berekend met gegevens over de periode 2000-2020 (of de periode met beschikbare gegevens als deze periode korter is). Het jaar 2000 werd als startpunt gekozen, opdat de duur van de observatieperiode zou overeenkomen met de periode 2015-2030 waarop de VN-doelstellingen van toepassing zijn.

Wanneer een indicator over de periode 2000-2020 een grote variabiliteit vertoont, geeft de berekende trend geen relevante informatie over de gemiddelde evolutie van de indicator. Die indicator kan dan niet volgens die methode geëvalueerd worden. In deze oefening is dat het geval voor de indicator [slachtoffers van natuurrampen](#), als gevolg van het grillige karakter en de zeer uiteenlopende omvang van natuurrampen.

De methode van Hodrick-Prescott gebruikt een arbitraire parameter λ die in de geraadpleegde literatuur voor jaarlijkse gegevens vaak gelijk is aan 100. Dit rapport gebruikt die waarde. Als λ zeer grote waarden (richting oneindig) aanneemt, wordt de trend een regressielijn. Als λ daarentegen zeer kleine waarden (richting 0) aanneemt, wordt de trend gelijk aan de waargenomen reeks.

In de extrapolatie wordt de groeivoet van het laatste berekende jaar van de trend geleidelijk verminderd door die elk jaar te vermenigvuldigen met 0,9. Daardoor neemt de extrapolatie niet exponentieel toe. Dat is op lange termijn realistischer.

[Tabel 3](#) licht de drie mogelijke resultaten van die evaluatie toe. Die methode geeft a priori slechts twee mogelijke resultaten: ofwel wordt het cijferdoel bereikt (gunstige evolutie), ofwel niet (ongunstige evolutie). Om rekening te houden met een bepaalde onzekerheid in die projecties worden de indicatoren eveneens gunstig geëvalueerd wanneer de projectie van de trends het niet mogelijk maakt het cijferdoel te bereiken in 2030, maar er wel dichtbij aanleunt. Er werd arbitrair een marge van 10% gekozen. Om deze marge vast te stellen, wordt het verschil tussen het niveau van 2015 en het niveau van het cijferdoel voor 2030 berekend. Als uit de projectie tot 2030 blijkt dat meer dan 90% van dit verschil is goedgehaakt (minder dan 10% van de weg is dus nog te gaan), dan is de evaluatie gunstig.

De indicator [olieverontreiniging](#) is een speciaal geval, aangezien deze in 2015 bij wijze van uitzondering nul was, wat ook het cijferdoel is. De hierboven omschreven regel is hier dus niet van toepassing. Bij extrapolatie van deze indicator wordt de sinds 2000 waargenomen snelle daling (16 geregistreerde verontreinigingen per 100 vliegreuren) evenwel voortgezet tot 0,14 verontreinigingen in 2030. De evolutie van deze indicator wordt in dit geval arbitrair als gunstig beschouwd.

In bepaalde gevallen is er om technische redenen geen evaluatie mogelijk, bijvoorbeeld wanneer er onvoldoende gegevens beschikbaar zijn of wanneer de indicator zeer sterk schommelt waardoor er geen trend kan worden vastgesteld. Er werd dus een derde evaluatieresultaat toegevoegd (evaluatie onmogelijk). Dit is het geval voor [slachtoffers van natuurrampen](#).

Tabel 3 Evaluatie van een indicator met een cijferdoel

Evaluatie	Pictogram
Gunstige evolutie: bij de voortzetting van de huidige trend tot 2030 wordt het cijferdoel bereikt of benaderd (drempel van 10%, zie bovenstaande tekst).	
Ongunstige evolutie: bij de voortzetting van de huidige trend tot 2030 wordt het cijferdoel niet bereikt of onvoldoende benaderd (drempel van 10%, zie bovenstaande tekst).	
Evaluatie onmogelijk.	

2.3.2. Evaluatie wanneer geen cijferdoel bestaat

Bij een indicator met een doelstelling, maar zonder cijferdoel, kan enkel de richting bepaald worden waarin de indicator moet evolueren. Een voorbeeld van een dergelijke doelstelling is subdoelstelling 12.2 "Tegen 2030 het duurzame beheer en het efficiënte gebruik van natuurlijke hulpbronnen realiseren". Een ander voorbeeld is subdoelstelling 6.4 "Tegen 2030 in aanzienlijke mate de efficiëntie van het watergebruik verhogen [...]".

In het algemeen zal de indicator moeten stijgen of dalen om bij te dragen aan de realisatie van de VN-doelstellingen. Toch is het mogelijk dat een indicator al een bevredigend niveau bereikt heeft en dan volstaat het dat hij op dat niveau blijft. Voor de indicatoren zonder cijferdoel werden de VN-doelstellingen en -subdoelstellingen en ook de *Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling* (Belgisch Staatsblad, 2013) gebruikt om de gewenste richting voor hun evolutie te bepalen: stijgen, dalen of eventueel stabiel blijven.

In een aantal gevallen bestaan er projecties 'bij ongewijzigd beleid' opgesteld in werkzaamheden van het FPB of in andere officiële Belgische documenten. Deze projecties kunnen gebruikt worden om de verwachte evolutie van de indicatoren te beschrijven.

Dit is bijvoorbeeld het geval voor de indicator [overheidsschuld](#) (Hoge Raad van Financiën, 2021).

Wanneer dergelijke projecties bestaan, bepaalt de evaluatie of de projectie stabiel is, in de richting van de doelstelling of in tegengestelde richting evolueert.

Wanneer dergelijke projecties niet bestaan, komt de evaluatie erop neer te bepalen of de groei sinds 2000 al dan niet in de richting van de doelstelling gaat. In dat geval wordt de methode aangewend die Eurostat gebruikt om zijn *Sustainable Development Indicators* te evalueren (Eurostat, 2015). Het gaat om de berekening van de rangcorrelatiecoëfficiënt van Spearman tussen de waarnemingen van de indicator en een tijdstrend.

De periode 2000-2020 (of korter naargelang van de beschikbare gegevens) werd gebruikt om de correlatie te berekenen. Het jaar 2000 werd als startpunt gekozen, opdat de duur van de

observatieperiode zou overeenkomen met de periode 2015-2030 waarop de VN-doelstellingen van toepassing zijn. Er zijn drie resultaten mogelijk (zie tabel 4).

Tabel 4 Evaluatie van de richting van de evolutie van een indicator

Evaluatie	Pictogram
Gunstige evolutie: de projectie evolueert in de richting van de doelstelling OF de correlatie is significant en de indicator evolueert in de richting van de doelstelling.	
Ongunstige evolutie: de projectie evolueert in de tegengestelde richting van de doelstelling OF de correlatie is significant en de indicator evolueert in de tegengestelde richting van de doelstelling.	
Onbepaalde evolutie: de projectie is stabiel OF de correlatie is niet significant of niet berekenbaar.	

Wanneer er minder dan zes waarnemingen beschikbaar zijn, wordt de rangcorrelatiecoëfficiënt van Spearman niet berekend. Dat is het geval voor een van de 51 indicatoren van de balans: [obesitas bij volwassenen](#). Voor de 86 indicatoren van duurzame ontwikkeling zijn er drie andere indicatoren in dat geval: [psychologische ontreddeering](#), [depressie](#) en [verkeersopstoppingen](#).

3. Compositie welzijnsindicatoren

3.1. Inleiding

In aanvulling op de indicatorenset van dit rapport heeft het FPB compositie indicatoren ontwikkeld. Die indicatoren hebben het voordeel dat ze verschillende componenten van het welzijn en van de ontwikkeling van de samenleving samenvatten en de communicatie vereenvoudigen. Als antwoord op de wet van 14 maart 2014 laten deze toe "om de indicatoren in een zo beperkt mogelijk aantal categorieën of hoofdindicatoren in te delen". Ze vinden ook hun oorsprong in een verzoek van de Kamer om over meer synthetische indicatoren te beschikken (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2016). Het rapport van 2017 (INR/FPB, 2017) stelt voor om een compositie indicator op te stellen voor elk van de drie dimensies van duurzame ontwikkeling: *Hier en nu*, *Later* en *Elders*. Dit rapport bevat indicatoren voor de eerste twee dimensies.

In 2018 stelde het FPB een compositie indicator voor om het welzijn voor de eerste dimensie te meten: de indicator *welzijn hier en nu* (W_{HN} ; INR/FPB, 2018 en Joskin, 2018). Die indicator heeft de eigenschap dat hij werd opgesteld aan de hand van de resultaten van de statistische analyse van de determinanten van het welzijn specifiek voor België (Joskin, 2017). Hij meet de evolutie van het gemiddelde welzijn in België vanaf 2005. Op basis van de vaststelling dat er binnen de Belgische bevolking talrijke ongelijkheden bestaan op het vlak van welzijn (Joskin, 2019), heeft het rapport van 2019 (INR/FPB, 2019) elf nieuwe compositie indicatoren voorgesteld om de evolutie van het huidige welzijn te meten voor vrouwen, mannen, vier leeftijdscategorieën (16-24-jarigen, 25-49-jarigen, 50-64-jarigen en 65-plussers) en vijf inkomenscategorieën (inkomenskwielen). Die indicatoren werden opgesteld volgens een identieke methode als de voor de W_{HN} -indicator gebruikte methode. Om de diversiteit weer te geven van de determinanten van het welzijn per bevolkingscategorie, verschillen de componenten en de respectievelijke gewichten ervan per indicator.

Na het bestuderen van de dimensie *Hier en nu* van duurzame ontwikkeling, heeft het FPB in 2020 vier compositie indicatoren voor de dimensie *Later* voorgesteld: *menselijk kapitaal*, *sociaal kapitaal*, *milieukapitaal* en *economisch kapitaal*. Die indicatoren maken het mogelijk de evolutie op te volgen van de voorraad hulpbronnen nodig om het welzijn van de toekomstige generaties te waarborgen. Samen stellen ze dus de vraag over de houdbaarheid van het welzijn in België.

In de toekomst zal een compositie indicator worden ontwikkeld voor de dimensie *Elders*, die ervoor moet zorgen dat de ontwikkeling van ons welzijn niet ten koste gaat van dat van mensen die elders in de wereld leven.

Dit rapport maakt het dus mogelijk de evolutie van het welzijn van de huidige generaties (*Hier en nu*) te vergelijken met de evolutie van de capaciteit van de toekomstige generaties om hun welzijn te ontwikkelen (*Later*). De duurzame ontwikkeling van een samenleving houdt inderdaad in dat de behoeften van het heden (het welzijn *Hier en nu*) moeten vervuld worden zonder de capaciteit in het gedrang te brengen van de toekomstige generaties om hun eigen behoeften te vervullen (het welzijn *Later*).

De paragrafen [3.2](#) en [3.3](#) bespreken de compositie welzijnsindicatoren respectievelijk voor de dimensies *Hier en nu* en *Later*. Alle componenten van de compositie indicatoren zijn beschikbaar op de website www.indicators.be.

3.2. Het huidige welzijn

In [punt 3.2.1](#) worden de belangrijkste conclusies van de analyse van de compositie indicatoren over de periode 2005-2019 besproken. Het beschrijft zowel de evolutie van het gemiddelde welzijn als die van elf bevolkingscategorieën. Het rapport voor 2021 geeft een meer gedetailleerde analyse van deze indicatoren (FPB/INR, 2021 p. 17-24).

Rekening houdend met de methode om de compositie indicatoren te berekenen en de problemen bij de verzameling van de enquêtegegevens tijdens de covid-19-pandemie (zie [kader 1](#); Statbel, 2021), is de waarde voor 2020 van deze indicatoren niet berekend. Om deze lacune op te vullen en licht te werpen op de evolutie van het welzijn van de Belgen, neemt [punt 3.2.2](#) de tijdens de pandemie verzamelde gegevens onder de loep en wordt getracht er de belangrijkste lessen uit te trekken. De analyse is toegespitst op een indicator van subjectief welzijn, die als proxy voor de compositie indicatoren wordt gebruikt, en op verschillende sleutelindicatoren van gezondheid, de belangrijkste determinant van welzijn.

3.2.1. Evolutie van het welzijn tussen 2005 en 2019

Dit rapport bevat twaalf compositie indicatoren die de evolutie van het welzijn *Hier en nu* in België meten. Een eerste indicator meet de evolutie van het gemiddelde welzijn in België¹: de indicator *welzijn hier en nu* (W_{HN}). 11 andere indicatoren meten de evolutie van het welzijn voor vrouwen, mannen, vier leeftijdscategorieën (16-24-jarigen, 25-49-jarigen, 50-64-jarigen en 65-plussers) en vijf inkomenscategorieën (inkomenskwintielen).

Deze indicatoren werden opgesteld volgens een identieke methode. De keuze van de indicatoren waaruit de compositie indicatoren bestaan en hun gewichten, steunen op de resultaten van statistische analyses van het FPB (Joskin, 2017). Deze resultaten wijzen op de belangrijkste determinanten van het welzijn voor België als geheel (Joskin, 2017) en voor elk van de geanalyseerde categorieën (Joskin, 2019). In de volgende twee punten worden deze indicatoren van gemiddeld welzijn ([punt a](#)) en van welzijn voor 11 bevolkingscategorieën ([punt b](#)) besproken.

a. Het gemiddelde welzijn in België

De W_{HN} -indicator bestaat uit zes indicatoren die de belangrijkste componenten van het welzijn in België meten, namelijk gezondheid, levensstandaard, samenleving, werk en opleiding (zie tabel 5). De gezondheidscomponent wordt gemeten op basis van de indicator *gezondheidstoestand*. Deze wordt berekend als het gemiddelde van de drie indicatoren van de minimum Europese gezondheidsmodule

¹ Een in februari 2018 gepubliceerde *Working Paper* van het FPB (Joskin, 2018) geeft een volledige beschrijving van de indicator en de methodologie op basis waarvan de indicator is opgebouwd.

(Eurostat, 2017). Aangezien gezondheid de belangrijkste determinant van het welzijn in België is, krijgt die indicator een gewicht van 0,4.

Tabel 5 Componenten van de indicator *welzijn hier en nu* (W_{HN})

Componenten	Indicatoren	Beschrijvingen	Gewichten
Gezondheid	Ervaren gezondheid	Aandeel van de bevolking met een gemiddelde, goede of zeer goede gezondheid	Indicator Gezondheidstoestand
	Beperking in dagelijkse activiteiten	Aandeel van de bevolking met een beperking in dagelijkse activiteiten*	
	Langdurige ziekte of aandoening	Aandeel van de bevolking met een langdurige ziekte of aandoening*	
Levensstandaard	Ernstige materiële ontbering	Aandeel van de bevolking dat zich in een situatie van ernstige materiële ontbering bevindt*	0,19
Samenleving	Sociaal netwerk	Aandeel van de bevolking dat op de steun van een naaste kan rekenen	0,15
Werk	Langdurige arbeidsongeschiktheid	Aandeel van de langdurig arbeidsongeschikte werknemers (meer dan een jaar)*	0,13
	Werkloosheidsgraad	Aandeel van de werkloze beroepsbevolking*	0,04
Opleiding	Vroegtijdige schoolverlaters	Aandeel 18-24-jarige schoolverlaters*	0,09

Bron: berekeningen FPB op basis van de gegevens van de EU-SILC-enquête van 2013 (Statbel, 2014).

* Het is het complement van de indicator dat gebruikt wordt voor de berekening van de W_{HN} .

De andere indicatoren krijgen gewichten van 0,04 ([werkloosheidsgraad](#)) tot 0,19 ([ernstige materiële ontbering](#)). Die gewichten liggen vast in de tijd en de som ervan is gelijk aan 1. Een stijging van de indicatoren stemt overeen met een verbetering van het welzijn². Aangezien de meeteenheden van de indicatoren niet identiek zijn, werden deze aangepast³. Elke indicator wordt daarna vermenigvuldigd met zijn gewicht, waarbij de som van de componenten de W_{HN} -indicator vormt. Rekening houdend met de methode om de W_{HN} -indicator op stellen, schommelt die tussen 0 en 1. Een waarde van 0 stemt overeen met een situatie waarin de zes componenten zich gelijktijdig op hun minimumniveau bevinden, terwijl een waarde van 1 overeenstemt met een situatie waarin die componenten zich gelijktijdig op hun maximumniveau bevinden.

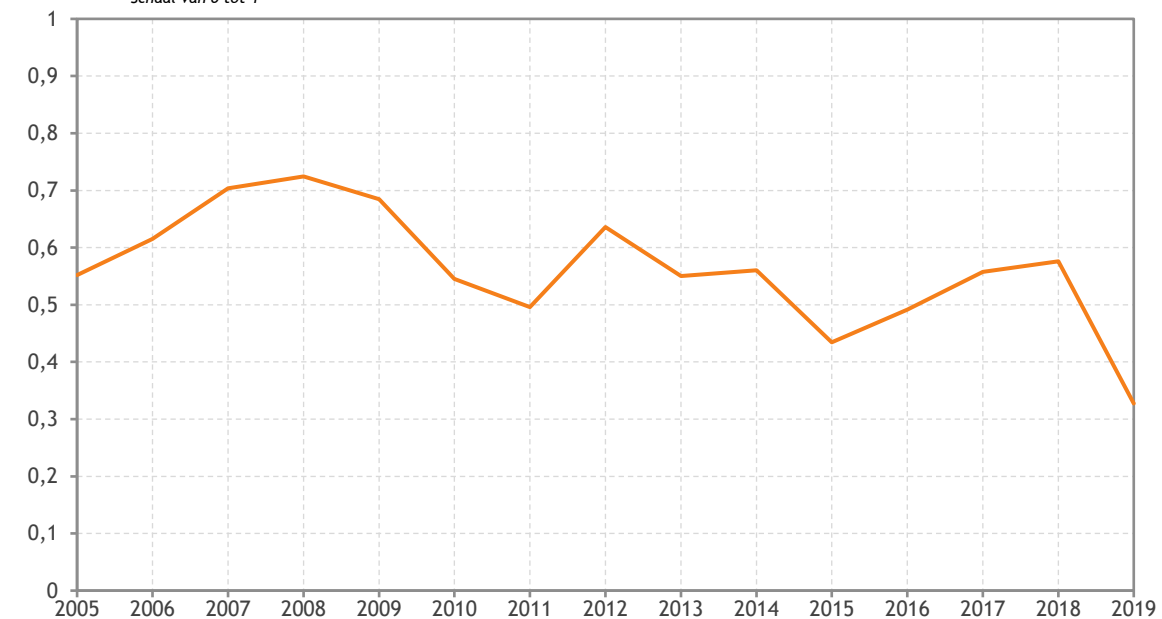
Uit de analyse van de indicator over de periode 2005-2019 blijkt dat het welzijn in België een significante neerwaartse trend⁴ vertoont (zie figuur 1). Stijgend in het begin van de periode, daalt de indicator vanaf 2008, het jaar waarin de financieel-economische crisis uitbrak, tot 2015 (met uitzondering van het jaar 2012). Tussen 2015 en 2018 stijgt het welzijn van de Belgen. Het niveau van vóór de crisis wordt echter niet bereikt. In 2019 daalt de indicator tot zijn laagste niveau over de bestudeerde periode.

² Voor de met een asterisk gemarkeerde indicatoren in tabel 5 is het hun complement dat hernomen werd voor de berekening van de compositie W_{HN} -indicator. Een toename van de indicatoren komt dus overeen met een toename van het welzijn.

³ De indicatoren werden genormaliseerd tussen 0 en 1, waar 0 en 1 respectievelijk de waargenomen minimum- en maximumwaarde vertegenwoordigen voor elke indicator over de periode 2005-2019.

⁴ Om de statistische significantie van de evolutie van de indicator te meten, wordt de correlatie tussen de indicator en een tijdstrend gemeten aan de hand van de rangcorrelatiecoëfficiënt van Spearman (foutmarge van 5%).

Figuur 1 Indicator *welzijn hier en nu* (W_{HN}) in België - 2005-2019
Schaal van 0 tot 1

Bron: berekeningen FPB.
Noot: een waarde van 0 stemt overeen met een situatie waarin de zes componenten van de W_{HN} -indicator zich gelijktijdig op hun minimumniveau bevinden, terwijl een waarde van 1 overeenstemt met een situatie waarin die componenten zich op hun maximumniveau bevinden.

De opsplitsing van de indicator maakt het mogelijk de evolutie van zijn zes componenten te analyseren. Tussen 2005 en 2019 is de achteruitgang van de compositie indicator vooral te wijten aan een verslechtering van de gezondheidstoestand van de Belgen. Over deze periode vertoont de indicator *gezondheidstoestand* inderdaad een statistisch significante neerwaartse trend. De verslechtering van de gezondheidstoestand van de Belgen, zowel fysiek als geestelijk, sluit aan bij de trend die zichtbaar is in de resultaten van de door Sciensano sinds 1997 uitgevoerde gezondheidsenquêtes (Sciensano, 2019). Ook op het vlak van gezondheid is het aandeel van de langdurig arbeidsongeschikten ([langdurige arbeidsongeschiktheid](#)) voortdurend toegenomen sinds 2005.

De indicator [sociaal netwerk](#) is stabiel in de tijd en daalt in 2019 tot zijn minimum in de periode 2005-2019.

De evolutie van de socio-economische indicatoren tussen 2005 en 2019 is gunstig: minder personen zijn werkloos ([werkloosheidsgraad](#)) of hebben geen toegang tot de gangbaar beschouwde levensstandaard ([ernstige materiële ontbering](#)) en er zijn minder jongeren die de school vroegtijdig verlaten ([vroegtijdige schoolverlaters](#)). Deze verbeteringen waren echter niet voldoende om een tegenwicht te bieden aan de achteruitgang die werd vastgesteld voor de andere componenten van het welzijn van de Belgen.

b. Welzijn voor elf bevolkingscategorieën in België

De statistische analyse van de determinanten van het welzijn van de Belgen toont dat deze verschillen van de ene tot de andere bevolkingscategorie. Als de determinanten dezelfde zijn, is het hun respectievelijke gewicht die verandert. Voor alle geanalyseerde categorieën blijft *gezondheid* evenwel de belangrijkste determinant van het welzijn. Naast gezondheid is alleen de welzijnscomponent *samenleving* een gemeenschappelijke determinant van het welzijn voor alle bevolkingscategorieën. Bijgevolg worden alleen de indicatoren *gezondheidstoestand* en [sociaal netwerk](#) opgenomen in de elf

composiete indicatoren (zie tabel 6). Omgekeerd worden de indicatoren [werkloosheidsgraad](#) en [vroegtijdige schoolverlaters](#) slechts opgenomen in twee van de elf categorieën. De composiete welzijnsindicator voor de jongeren onder 25 jaar is de enige die alle zes componenten herneemt, net als de W_{HN} -indicator die de evolutie van het welzijn van de hele Belgische bevolking meet.

Tabel 6 Samenstelling van de composiete welzijnsindicatoren voor verschillende categorieën van de Belgische bevolking

Indicatoren	Vrouwen	Mannen	<25	25-49-jarigen	50-64-jarigen	65-plussers	IK1	IK2	IK3	IK4	IK5
Gezondheidstoestand	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Ernstige materiële ontbering	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	-
Langdurige arbeidsongeschiktheid	X	X	X	X	X	-	-	-	X	X	-
Werkloosheidsgraad	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-
Vroegtijdige schoolverlaters	X	-	X	-	-	-		X	-	-	-
Sociaal netwerk	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Bron: FPB.

Noot: een kruis geeft aan dat de indicator is opgenomen in de composiete welzijnsindicator voor deze categorie. De afkortingen IK1 tot IK5 staan voor de inkomenskwintielen, gaande van het laagste tot het hoogste inkomen.

Deze composiete indicatoren werden opgesteld volgens dezelfde methode als die om indicator W_{HN} te berekenen (zie [punt a](#)). Als gevolg daarvan schommelen zij ook tussen 0 en 1. Een waarde van 0 stemt overeen met een situatie waarin de zes componenten zich gelijktijdig op hun minimumniveau bevinden, terwijl een waarde van 1 overeenstemt met een situatie waarin die componenten zich gelijktijdig op hun maximumniveau bevinden.

Omdat de componenten van de composiete indicatoren verschillen van de ene bevolkingscategorie tot de andere, is het niet mogelijk om het niveau of de omvang van de evolutie van de indicatoren te vergelijken. Het is wel mogelijk om de trend van hun evolutie te vergelijken, namelijk stabiel, stijgend of dalend. De statistische significantie van deze trends wordt hier gemeten met de rangcorrelatiecoëfficiënt (met een tijdstrend) van Spearman (met een foutmarge van 5%).

De analyse van de composiete welzijnsindicatoren voor **vrouwen en mannen** toont dat deze stijgen tot 2008, het jaar waarin de financieel-economische crisis uitbrak. Daarna dalen ze significant. De impact van de crisis op het welzijn lijkt echter meer uitgesproken geweest te zijn voor mannen. Het niveau van de welzijnsindicator voor vrouwen ligt in 2019 dicht bij het niveau van 2005. Voor mannen blijft het, daarentegen, onder het niveau van het referentiejaar. Het is in 2019 dat het welzijn voor mannen het laagste is. In de periode 2005-2019 toont de composiete indicator voor mannen een statistisch significante dalende trend. Voor de welzijnsindicator voor vrouwen is er echter geen significante trend.

De analyse van het welzijn van vier **leeftijdscategorieën** (16-24-jarigen, 25-49-jarigen, 50-64-jarigen en 65-plussers) toont grotere verschillen. Hoewel de financieel-economische crisis een impact heeft gehad op alle indicatoren, is alleen de welzijnsindicator voor de 65-plussers daarna gevoelig verbeterd en bereikt die in 2019 een hoger niveau dan in 2005. Voor de andere drie leeftijdscategorieën is de waargenomen daling van het welzijn na de crisis hardnekkig geweest. Over de volledige periode daalt de trend voor de 16-24-jarigen en de 50-64-jarigen, terwijl hij stijgt voor de 65-plussers. Die trends zijn statistisch significant. Voor de 25-49-jarigen tekent er zich daarentegen geen significante trend af.

Wanneer de Belgen in vijf **inkomenscategorieën** worden ingedeeld (vijf kwintielen gaande van het laagste tot het hoogste inkomen), blijkt uit de statistische berekeningen dat de indicator voor het derde kwintiel (gemiddeld inkomen) een statistisch significante dalende trend vertoont over de periode 2005-2019. Voor de andere kwintielen tekent er zich geen statistisch significante trend af.

3.2.2. Evolutie van het welzijn tijdens de covid-19-pandemie

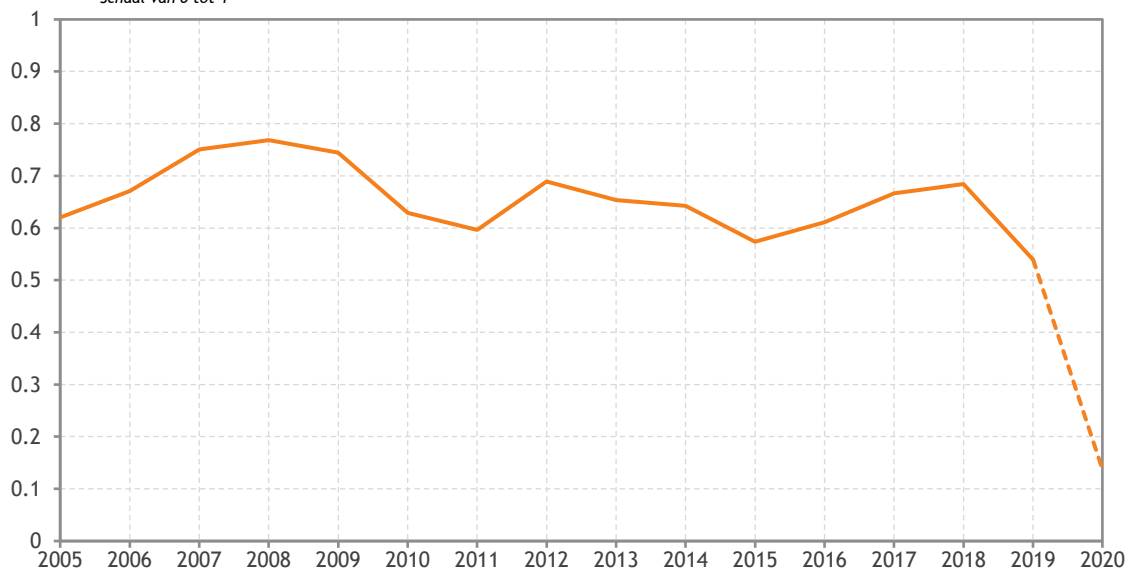
In 2020 had de covid-19-pandemie ingrijpende gevolgen voor het leven van de Belgen. Die impact kan worden gemeten door het welzijn te bekijken aan de hand van de compositie indicatoren in dit rapport.

In een rapport van april 2020 onderzocht het FPB de impact van de pandemie op het welzijn van de Belgen op basis van statistische gegevens die tussen maart en april 2020 beschikbaar waren (Joskin en Henry, 2020). Uit de resultaten van de FPB-analyse bleek dat de crisis een aanzienlijk negatief effect had op het welzijn en de belangrijkste determinanten daarvan, waaronder gezondheid en sociale relaties. Het toonde ook welke categorieën in het bijzonder getroffen waren: vrouwen, 16-49-jarigen, alleenstaanden (met of zonder kinderen), personen met een laag inkomen, personen zonder een diploma hoger onderwijs, arbeidsongeschikten of werklozen. Op basis van deze gegevens raamde het FPB dat de impact van de pandemie op de compositie indicator *welzijn hier en nu* (W_{HN}) aanzienlijk groter zou zijn dan tijdens de economische en financiële crisis van 2008.

Deze raming werd in het rapport van 2021 bijgewerkt met statistische gegevens van maart tot oktober 2020 (INR/FPB, 2021). De conclusies van deze nieuwe raming bleven dezelfde: in 2020 is de compositie W_{HN} -indicator aanzienlijk gedaald en bevindt hij zich op zijn laagste niveau sinds 2005 (zie figuur 7).

Figuur 2 Raming van de indicator *welzijn hier en nu* (W_{HN}) voor 2020

Schaal van 0 tot 1

Bron: FPB

Noot: een waarde van 0 stemt overeen met een situatie waarin de zes componenten van de W_{HN} -indicator zich gelijktijdig op hun minimumniveau bevinden, terwijl een waarde van 1 overeenstemt met een situatie waarin die componenten zich op hun maximumniveau bevinden.

Toen deze twee ramingen werden gemaakt, waren er nog geen statistische gegevens over de verschillende componenten van de W_{HN} -indicator beschikbaar. Met de publicatie van deze gegevens is het dus theoretisch mogelijk de waarde voor 2020 te berekenen van de in dit rapport gepresenteerde composiete indicatoren. Het FPB heeft echter besloten deze niet te actualiseren. Deze indicatoren meten immers de evolutie van het welzijn in de tijd, en de vergelijkbaarheid van de gegevens in de tijd is dus van essentieel belang. De berekening van deze indicatoren is bijna uitsluitend gebaseerd op enquêtegegevens (alleen de indicator [langdurige arbeidsongeschiktheid](#) wordt berekend aan de hand van administratieve gegevens). Als gevolg van de pandemie is de verzameling van enquêtegegevens echter ernstig verstoord (Eurostat, 2020).

De pandemie leidde tot onderbrekingen en vertragingen in het veldwerk van de SILC-enquête. Doordat sommige huishoudens gemakkelijker en andere moeilijker te bereiken bleken, kan er een bias in de steekproef aanwezig zijn. Via het berekenen van gewichten wordt hiervoor zo goed mogelijk gecorrigeerd. Statbel wijst er in dit verband op dat "*het daarom moeilijk is om de resultaten van SILC 2020 te vergelijken met die van SILC 2019*" (Statbel, 2021). In [kader 1](#) (p. 9) wordt dit in zijn context geplaatst en worden nadere bijzonderheden verstrekt over de dataverzameling. Rekening houdend met deze elementen werden de gegevens voor 2020 niet gebruikt voor de berekening van de composiete indicatoren.

Aangezien de composiete indicatoren niet kunnen worden geactualiseerd, hebben de volgende punten tot doel de evolutie van het welzijn van de Belgen in 2020 te bespreken aan de hand van andere indicatoren. Daartoe werden statistische gegevens van verschillende specifiek tijdens de pandemie uitgevoerde enquêtes verzameld en geanalyseerd. In de eerste plaats wordt de evolutie van een indicator van subjectief welzijn bekeken: tevredenheid met het leven. In een tweede fase richt de analyse zich op de evolutie van de indicatoren van de gezondheid, de belangrijkste determinant van welzijn. Al deze indicatoren komen van enquêtegegevens vanaf maart 2020 en gaan over de bevolking van 18 jaar en ouder.

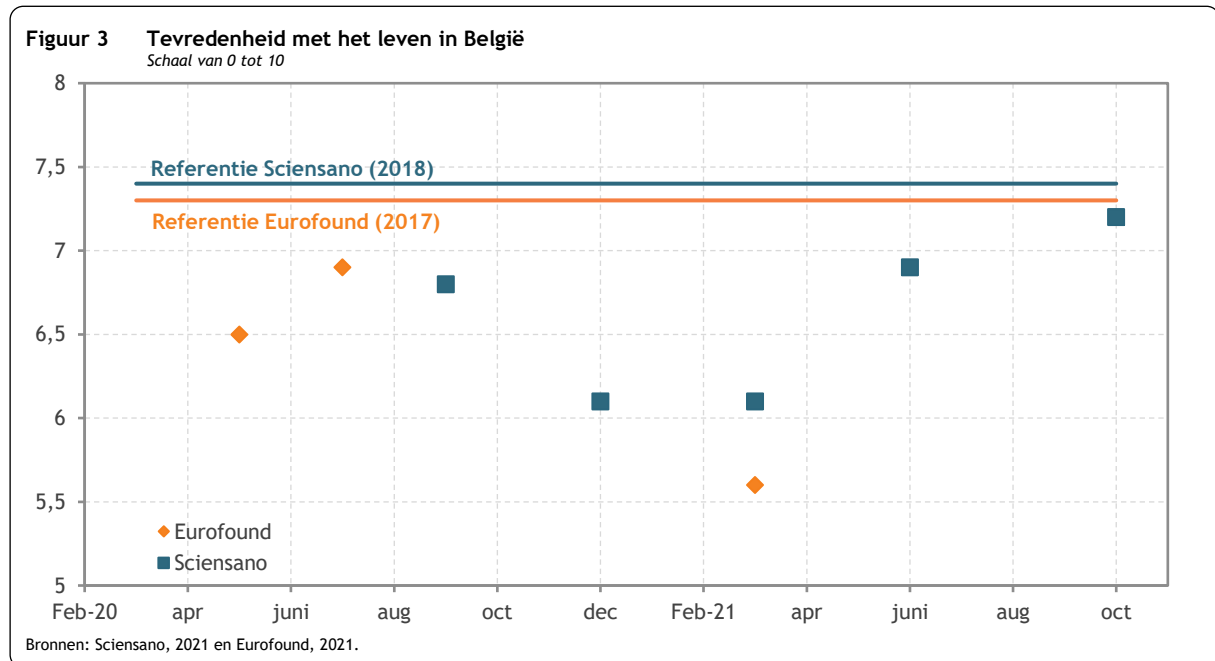
a. Tevredenheid met het leven

De beoordeling van de tevredenheid met het leven geeft een indicatie van het welzijnsniveau van de bevolking. Dit wordt gemeten op een schaal van 0 tot 10, waarbij 0 het laagste niveau is en 10 het hoogste. Er is enige consensus dat deze indicator momenteel de best beschikbare indicator is om het subjectieve welzijn van mensen te meten (Joskin, 2017, p. 7). Deze indicator [tevredenheid met het leven](#) is ook opgenomen in de set indicatoren van duurzame ontwikkeling in dit rapport onder SDG 3. Het FPB gebruikte deze indicator ook om de determinanten van het welzijn te analyseren (ICN/FPB, 2017).

Gewoonlijk verzamelen verschillende enquêtes informatie over dit onderwerp. Volgens de *European Social Survey* (ESS) bedroeg de gemiddelde tevredenheid met het leven in 2018 in België 7,5 op 10. Over een minder lange periode en op minder regelmatige intervallen verzamelde gegevens van Statbel (SILC-enquêtes), Sciensano (gezondheidsenquêtes) en Eurofound (enquêtes *European Quality of Life*), geven voor datzelfde jaar (2017 voor Eurofound; Eurofound, 2017) gelijkwaardige niveaus van tevredenheid.

De pandemie heeft geleid tot veel nieuwe enquêtes, vooral om de impact van de pandemie en van de daaruit voortvloeiende maatregelen op het leven en het welzijn van de Belgen te meten. Openbare

instellingen, zoals Sciensano, of Belgische universiteiten voerden deze enquêtes uit. De resultaten van deze enquêtes wijzen allemaal in dezelfde richting, namelijk dat de tevredenheid met het leven vanaf maart 2020 is afgenomen ten opzichte van het verleden. Gegevens van de *covid-19-gezondheidsenquêtes* van Sciensano (Sciensano, 2021b) en van *COVID 19: Living, working and COVID-19* van Eurofound (Eurofound, 2021) illustreren dit (zie figuur 3). Uit de door Eurofound verzamelde gegevens blijkt dat het niveau van de indicator in april/mei 2020 is gedaald tot een gemiddelde van 6,5, tegenover 7,3 in 2017 (het laatst beschikbare jaar). Dit is een aanzienlijke daling van de tevredenheid met het leven. Uit historische gegevens van de *European Social Survey* blijkt bijvoorbeeld dat deze indicator in de periode 2002-2018 tussen 7,2 en 7,5 heeft geschommeld (zie [tevredenheid met het leven](#)).

Een andere bevinding, onder andere ondersteund door gegevens die de UAntwerpen (in samenwerking met de UHasselt en de KULeuven) sinds maart 2020 op tweewekelijkse basis heeft verzameld (UAntwerpen *et al.*, 2021b), is dat de tevredenheid met het leven schommelde in de tijd samen met de verschillende coronagolven en de maatregelen die zijn genomen om ze in te dammen. Na een daling aan het begin van de pandemie, steeg de indicator in de zomer van 2020 tot ongeveer 6,9, namelijk toen de cijfers van de pandemie verbeterden. Met de uitbraak van de tweede covid-19-golf is de tevredenheid met het leven volgens de gegevens van Sciensano opnieuw verslechterd tot 6,1 in december 2020 (Sciensano, 2021b). Begin 2021 is het cijfer stabiel. Net als in 2020 is de indicator in de zomer van 2021 aanzienlijk gestegen, tot 6,9 in juni. Uit de laatste beschikbare gegevens blijkt dat deze stijging zich heeft doorgezet, aangezien de tevredenheid met het leven in oktober 2021 een gemiddelde van 7,2 bereikt; een niveau dat dicht in de buurt komt van het door Sciensano in 2018 gemeten niveau (gemiddeld 7,4). Deze elementen suggereren dat de impact van de pandemie op de tevredenheid met het leven deels tijdelijk zou zijn en dat een exit uit de pandemie gepaard zou gaan met een stijging van de gemiddelde tevredenheid in België, zoals gemeten in oktober 2021. Toekomstige statistische gegevens zullen deze hypothese al dan niet kunnen valideren.

Dit zijn gemiddelde cijfers voor de Belgische bevolking. De gegevens van Sciensano maken ook een analyse mogelijk van de impact van de pandemie op de tevredenheid met het leven van verschillende bevolkingsgroepen (Sciensano, 2021b). Uit de resultaten blijkt dat vrouwen meer getroffen worden dan mannen, vooral in de groep met geringe tevredenheid (tussen 0 en 5 op een schaal tot 10). De daling van de tevredenheid onder de bevolking neemt geleidelijk af met de leeftijd: 18-29-jarigen werden het meest getroffen. De pandemie treft ook verhoudingsgewijs meer alleenstaanden dan koppels en niet-werkenden (studenten, werklozen of arbeidsongeschikten) meer dan werkenden. In de loop van de enquêtes blijven deze bevindingen dezelfde.

b. Gezondheid als belangrijkste welzijnsdeterminant

Welzijn en gezondheid, zowel fysiek als geestelijk, zijn nauw met elkaar verbonden. Gezondheid is in België trouwens de belangrijkste welzijnsdeterminant (Joskin, 2017). In die zin geven de gezondheidsindicatoren in tijden van pandemie ook een signaal over de evolutie van het welzijn van de Belgische bevolking. In dit rapport zijn enkele indicatoren voor het meten van de gezondheidstoestand van de bevolking geactualiseerd met een waarde voor 2020. Wat de enquêtegegevens betreft, is het echter, zoals in de inleiding van [punt 3.2.2](#) is uitgelegd, moeilijk om 2020 met de voorgaande jaren te vergelijken. Voor een meerderheid van de gezondheidsindicatoren zijn er momenteel geen gegevens beschikbaar voor 2020. Dit is in het bijzonder het geval voor indicatoren uit de gezondheidsenquête van Sciensano, dat om de vier of vijf jaar wordt uitgevoerd (de laatste enquête dateert van 2018).

Het doel van dit punt is licht te werpen op de evolutie van de algemene gezondheidstoestand van de Belgische bevolking op basis van enquêtegegevens die op verschillende tijdstippen zijn verzameld in de jaren 2020 en 2021. Deze benadering maakt het mogelijk te begrijpen hoe de gezondheid van de Belgen werd beïnvloed door de pandemie, de verschillende covid-19-golven en de maatregelen die zijn genomen om deze in te dammen. Waar mogelijk wordt een referentiepunt gebruikt om de situatie ten opzichte van het verleden te beoordelen. Hier worden slechts enkele indicatoren gepresenteerd. Andere gegevens en indicatoren zijn te vinden in de in de tekst vermelde referenties. Net als voor de tevredenheid met het leven komen de gegevens van de covid-19-enquêtes van Sciensano (Sciensano, 2021a; Sciensano, 2021b) en van de *COVID 19: Living, working and COVID-19* van Eurofound (Eurofound, 2021). Een eerste punt tracht duiding te geven over de evolutie van de algemene gezondheidstoestand van de Belgen tijdens de pandemie. Een tweede punt belicht hun geestelijke gezondheid.

Algemene gezondheidstoestand

Tijdens de pandemie werden vrij weinig gegevens verzameld om de algemene gezondheidstoestand van de bevolking op een synthetische manier te meten, zoals bijvoorbeeld de gezondheidsindicator die in de compositie indicatoren wordt gebruikt. Toch voerden Eurofound en Sciensano sommige enquêtes uit en deze worden hier gebruikt.

Uit de statistische gegevens van *Eurofound* blijkt dat het aandeel mensen dat aangeeft in zeer goede of goede gezondheid te verkeren in 2020 is gedaald (Eurofound, 2021). De indicator daalde van 69,9% van de Belgische bevolking in 2017 tot 66% in mei 2020 en 59,9% in juli 2020. In maart 2021 steeg het aandeel Belgen in zeer goede of goede gezondheid opnieuw tot 63,4%. De drie statistische punten blijven onder

het niveau van 2017, maar het lijkt erop dat de indicator, na een duidelijke verslechtering medio 2020, begin 2021 opnieuw is gestegen (dit resultaat moet in de toekomst echter nog worden bevestigd). In oktober 2021 meldde bijna 30% van de bevolking dat de pandemie een negatief effect heeft gehad op hun gezondheid of hun gezondheidszorg (Sciensano, 2021b).

Tijdens de pandemie was de toegang tot de gezondheidszorg ernstig beperkt, met een aanzienlijk aantal zorgannuleringen en -uitstel. Dit blijkt uit de resultaten van de eerste vijf tussen maart en december 2020 uitgevoerde *covid-19-gezondheidsenquêtes* (Sciensano, 2020b). Hoewel de situatie in de loop van de tijd is verbeterd, laat de beperktere toegang tot gezondheidszorg vermoeden dat de gezondheidstoestand van de bevolking in de komende jaren zal verslechteren.

Naast de ervaren gezondheid keek Sciensano ook naar verschillende gezondheidsgebonden aspecten van de levenskwaliteit (Sciensano, 2021a). Uit de verzamelde gegevens blijkt dat het aandeel mensen dat aangeeft problemen te hebben met mobiliteit, autonomie of pijn/hinder tussen april 2020 en juni 2021 lager is dan tijdens de laatste gezondheidsenquête in 2018. Omgekeerd is het aandeel mensen dat problemen meldt bij dagelijkse activiteiten hoger dan in 2018.

De hierboven besproken resultaten gaan over de volledige Belgische bevolking. De analyse van de gegevens voor bepaalde bevolkingsgroepen kan de analyse verfijnen door aan te geven wie in het bijzonder door de covid-19-pandemie is getroffen (Sciensano, 2021b). Uit de gegevens blijkt dat vooral de 30-49-jarigen negatieve gevolgen voor hun gezondheid hebben ondervonden: in juni 2021 verklaarde 34% van hen dat de pandemie een negatieve impact heeft gehad op hun gezondheid of gezondheidszorg. Daarna volgen de 50-64-jarigen (met 32%), terwijl de cijfers voor de andere leeftijdsgroepen aanzienlijk lager liggen.

Gezien het grote zorguitstel tijdens de pandemie moet de algemene gezondheidstoestand van de bevolking de komende jaren nauwlettend in het oog worden gehouden, ook al geven de gegevens voor begin 2021 aanleiding tot enig optimisme. Door de verschillen die binnen de bevolking lijken te bestaan, moet bijzondere aandacht worden besteed aan de bevolkingsgroepen die het grootste risico lopen, zoals de 30-49-jarigen. Hierover zijn meer statistische gegevens noodzakelijk.

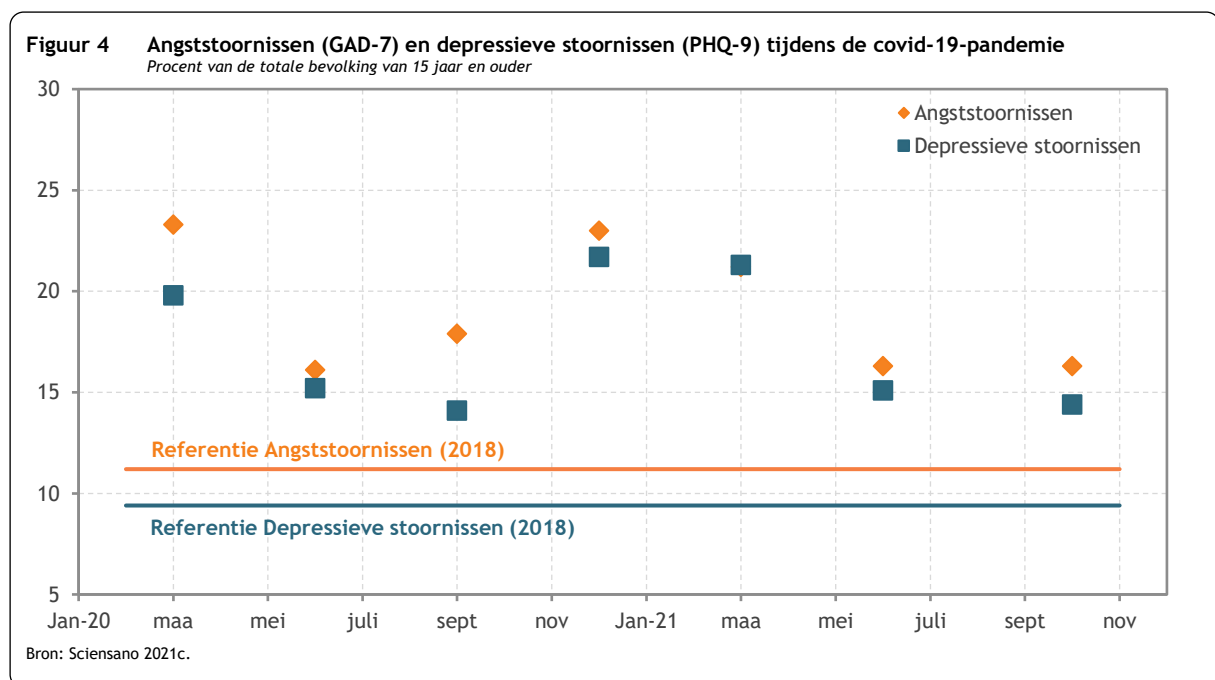
Geestelijke gezondheid

Sinds maart 2020 zijn er talrijke enquêtes gehouden over de geestelijke gezondheid van de Belgen. De problematiek van de geestelijke gezondheid kwam ook specifiek aan bod in een artikel van het FPB van januari 2021 (Frère, 2021). Het artikel duidde dat de pandemie de geestelijke gezondheid van de Belgische bevolking schaadt, daar waar deze vóór 2020 al verslechterde. De gegevens uit verschillende enquêtes staven deze bevinding.

De enquêtes van Eurofound maken het mogelijk de evolutie te volgen van een geestelijk welzijnsindex ontwikkeld door de Wereldgezondheidsorganisatie: de WHO-5-index (Eurofound, 2021). Deze index wordt gemeten op een schaal van 0 tot 100, waarbij een lage score wijst op een risico van depressie. In mei 2020 bedroeg de indicator 48,8, tegenover 65,5 in 2017. Na een lichte stijging in juli 2020 (tot 50,8), is hij in maart 2021 aanzienlijk gedaald tot 43,5.

De tweemaandelijks gegevens van de enquêtes van *De Grote Coronastudie* wijzen in dezelfde richting (UAntwerpen *et al.*, 2021a). Uit de *General Health Questionnaire* (GHQ-12), die het psychologisch welzijn van mensen op een schaal van 0 tot 12⁵ meet, blijkt dat de kans op psychische aandoeningen tijdens de pandemie aanzienlijk is toegenomen. Terwijl de indicator in 2018 op 1,7 stond (Sciensano, 2020a), steeg hij in maart 2020 scherp tot boven de 3,5. Na een daling in juni en juli 2020 is de indicator weer gestegen en stabiliseert zich tot april 2021 op ongeveer 3,2. Daarna daalde de indicator en bereikte in september 2021 opnieuw ongeveer het niveau van 2018.

Deze resultaten worden ook door gegevens van Sciensano ondersteund. Deze gegevens tonen een duidelijke toename van angst- en depressieve stoornissen ten opzichte van 2018 (zie figuur 4). Deze stoornissen worden respectievelijk gemeten met twee internationaal erkende vragenlijsten: GAD-7 (*Generalized Anxiety Disorder-7*) en PHQ-9 (*Patient Health Questionnaire-9*; Sciensano, 2021b). Deze stoornissen evolueren op een vergelijkbare wijze als de WHO-5- en GHQ-12-indicatoren: dalend met een verbetering in de zomers van 2020 en 2021. In tegenstelling tot de GHQ-12-resultaten bereiken de angst- en depressieve stoornissen in oktober 2021 niet opnieuw hun niveau van 2018. Uit de gegevens van Sciensano blijkt dat deze stoornissen in oktober 2021 vergelijkbaar blijven met de waarnemingen in de zomer van 2020 en in juni 2021 (Sciensano, 2021b).

Al deze resultaten wijzen in dezelfde richting, namelijk dat de covid-19-pandemie een aanzienlijke negatieve impact heeft gehad op de geestelijke gezondheid van de volledige Belgische bevolking. Op basis van de begin november 2021 beschikbare gegevens lijkt het erop dat de kans op psychische aandoeningen bij de bevolking duidelijk is afgenomen, maar dat angst- en depressieve stoornissen op een vrij hoog niveau blijven, ook al nemen ze af.

⁵ 0 komt overeen met een situatie zonder psychologische moeilijkheden. Hoe hoger de score van de indicator, hoe groter de mate van psychische moeilijkheden (Sciensano, 2020a, p. 12).

Naast deze gemiddelde cijfers voor de bevolking, is de geestelijke gezondheid van bepaalde groepen bijzonder sterk aangetast door de pandemie. Deze vaststelling is hernoemen in verschillende adviezen van de *Hoge Gezondheidsraad* sinds mei 2020 (zie bijvoorbeeld Hoge Gezondheidsraad, 2020). Het gaat meer bepaald om vrouwen en jongvolwassenen (18-29 jaar in de gegevens van Sciensano). Uit de gegevens blijkt bijvoorbeeld dat de impact van de pandemie op angst- en depressieve stoornissen afneemt met de leeftijd, waarbij 65-plussers relatief minder getroffen worden dan andere leeftijdsgroepen (Sciensano, 2021b). Bovendien heeft de pandemie de situatie verergerd voor mensen die al vóór de pandemie aan psychische stoornissen leden. Dit geldt ook voor mensen die psychisch kwetsbaar zijn.

Hoewel de geestelijke gezondheidssituatie in oktober 2021 is verbeterd, moet bijzondere aandacht worden besteed aan de geestelijke gezondheid van deze bevolkingsgroepen. Ook bestaat het risico dat het zorguitstel uiteindelijk zal leiden tot meer geestelijke gezondheidsproblemen bij de bevolking, wat nauwlettend in het oog moet worden gehouden. Ten slotte moet onthouden worden dat de hier besproken enquêtes gaan over de bevolking van 18 jaar of ouder. Maar ook de jongere bevolking heeft de gevolgen van de pandemie ondervonden, zonder dat daar vandaag een volledig beeld van kan worden gegeven. Bestaande studies wijzen op enkele verontrustende tekenen, bijvoorbeeld een toename van het aantal raadplegingen voor geestelijke gezondheidsproblemen bij kinderen (Hoge Gezondheidsraad, 2021). In dit verband moet eraan herinnerd worden dat het welzijn van volwassenen wordt bepaald door het welzijn in de kindertijd en dat dit laatste op zijn beurt wordt bepaald door de geestelijke gezondheid en het sociale leven (Joskin, 2017, p. 14-15).

3.3. Het welzijn van de toekomstige generaties

3.3.1. Inleiding

De duurzame ontwikkeling van een samenleving houdt in dat het voldoen aan de behoeften van het heden (het welzijn *Hier en nu*) geen afbreuk doet aan het vermogen van de toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien (het welzijn *Later*). Een samenleving ontwikkelt zich op een duurzame manier als zij de toekomstige generaties een welzijnsniveau garandeert dat ten minste gelijk is aan het huidige niveau (INR/FPB, 2021).

De compositie indicatoren opgenomen in dit rapport gaan uit van de vaststelling dat niet kan worden voorspeld wat de determinanten zullen zijn voor het welzijn van toekomstige generaties. Het komt er dus op neer deze generaties de hulpbronnen te geven die hen toelaten hun welzijn volgens hun criteria te ontwikkelen.

Deze hulpbronnen beperken zich niet alleen tot de materiële hulpbronnen (machines, uitrusting, infrastructuur enz.), maar omvatten ook onderwijs, milieu, sociale relaties of instellingen. Zowel de kwantiteit als de kwaliteit van de hulpbronnen zijn van belang voor de toekomstige generaties. Deze hulpbronnen worden hier kapitalen genoemd en er zijn er vier: menselijk, sociaal, milieu- en economisch kapitaal.

Dit conceptuele kader wordt onder andere gebruikt in de werkzaamheden van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (zie bij voorbeeld OESO, 2001 en Scrivens, K. en C. Smith, 2013), van de Economische Commissie voor Europa van de Verenigde Naties (zie bijvoorbeeld UNECE, 2014 en UNCE, 2016) of in de rapporten van de Commissie over de meting van economische prestaties en sociale vooruitgang (Stiglitz *et al.*, 2009 en Stiglitz *et al.*, 2018a en 2018b) en ook in de *Monitor Brede Welvaart & Sustainable Development Goals* in Nederland (CBS, 2021).

Deze paragraaf buigt zich over het meten van de houdbaarheid van het welzijn in België op basis van de vier door het FPB ontwikkelde compositie indicatoren (INR/FPB, 2021 en Joskin, 2020). Die indicatoren meten de evolutie van de voorraad hulpbronnen nodig voor het welzijn van de toekomstige generaties. De hieronder geanalyseerde compositie indicatoren zijn overgenomen in het laatste OESO-rapport "*Environmental Performance Reviews: Belgium 2021*" (OECD, 2021).

3.3.2. Evolutie van de compositie indicatoren

Het hier gebruikte conceptuele kader onderscheidt vier kapitalen: menselijk, sociaal, milieu- en economisch kapitaal. Ze worden niet geaggregeerd tot één compositie indicator omdat die kapitalen onderling niet verwisselbaar zijn.

De kapitalen worden zelf opgesplitst in meerdere subkapitalen. Elk subkapitaal wordt vervolgens gemeten aan de hand van één of meer indicatoren. Bij een mensgerichte benadering van duurzame ontwikkeling, worden de meeteenheden van de indicatoren telkens uitgedrukt in verhouding tot de bevolking om die grootheden per persoon te meten. De gekozen indicatoren meten zowel de kwantitatieve als de kwalitatieve aspecten van de kapitalen die nodig zijn voor het welzijn van de toekomstige generaties (zie tabel 7). Al deze indicatoren zijn beschikbaar op de website van het FPB www.indicators.be.

Tabel 7 Conceptueel kader voor het meten van de houdbaarheid van het welzijn

Kapitalen	Subkapitalen	Indicatoren
Menselijk kapitaal	Opleiding	Voldoende leesvaardigheid Gediplomeerden van het hoger onderwijs
	Gezondheid	Levensverwachting in goede gezondheid
Sociaal kapitaal	Individueen	Sociaal netwerk Contact met vrienden en familie
	Gemeenschap	Gegeneraliseerd vertrouwen Vertrouwen in instellingen
Milieukapitaal	Lucht	Atmosferische CO₂-concentratie
	Water	Nitraat in grondwater
	Land	Niet-bebouwde oppervlakte
	Biodiversiteit	Populatie akkervogels
Economisch kapitaal	Fysiek kapitaal	Fysieke kapitaalvoorraad
	Kenniskapitaal	Kenniskapitaalgoederenvoorraad
	Financieel kapitaal	-

Om geaggregeerd te kunnen worden, werden de indicatoren van elk kapitaal genormaliseerd met een waarde 100 voor een referentiejaar, namelijk het eerste gemeenschappelijke jaar van die indicatoren. De indicatoren werden eventueel aangepast om een toename van de indicatoren gepaard te laten gaan met een verbetering van de kapitaalvoorraad voor de toekomstige generaties. Voor elk kapitaal krijgen de subkapitalen een identiek gewicht. Hetzelfde geldt voor elk van de indicatoren die deze subkapitalen meten. Eerst wordt het rekenkundig gemiddelde van de indicatoren voor elk subkapitaal berekend. De compositie kapitaalindicatoren worden vervolgens berekend op basis van het rekenkundig gemiddelde van de subkapitalen waaruit ze zijn samengesteld.

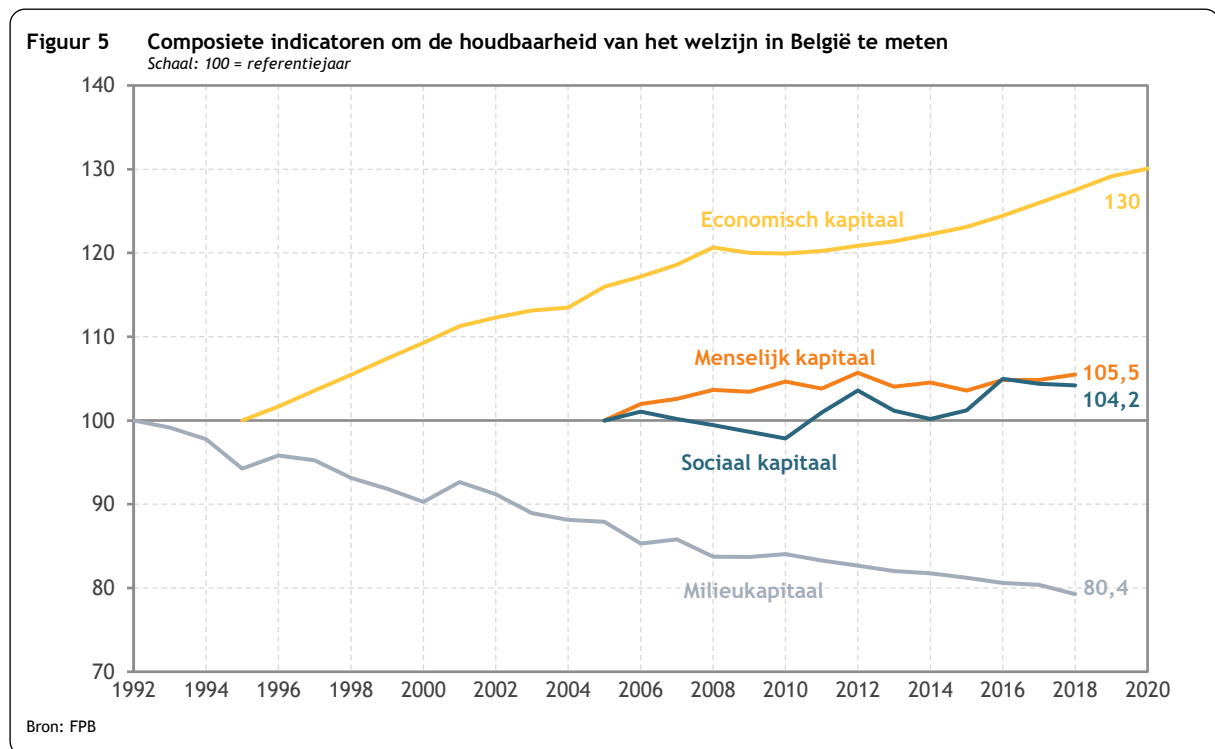
De analyse van de compositie indicatoren maakt het mogelijk om de evolutie van de vier kapitalen in de tijd te vergelijken. Als gevolg van de gebruikte methodologie is het echter niet mogelijk de omvang van deze ontwikkeling noch het niveau ervan te vergelijken. De statistische significantie van de evolutie van de compositie indicatoren wordt bepaald met behulp van de rangcorrelatiecoëfficiënt van Spearman (met een foutmarge van 5%).

Omwille van de beschikbaarheid van statistische gegevens kon slechts een compositie indicator van de vier in dit rapport worden geactualiseerd: de indicator *economisch kapitaal*. Aangezien deze actualisering de resultaten niet verandert, zijn hieronder alleen de belangrijkste boodschappen opgenomen. Meer details zijn beschikbaar in de 2021-editie van dit rapport (ICN/BFP, 2021).

Hoe staat het met de houdbaarheid van het welzijn in België?

Uit de analyse blijkt dat de indicator *menselijk kapitaal* significant is gestegen gedurende de periode 2005-2018 (zie figuur 11). Deze stijging is gelinkt aan de gestage toename van het aantal [gediplomeerden van het hoger onderwijs](#) sinds 2005. De andere componenten van de indicator vertoonden niet dezelfde evolutie. De [levensverwachting in goede gezondheid](#) steeg vanaf 2005, bleef relatief stabiel en verslechterde aan het einde van de periode (subkapitaal *gezondheid*). Hetzelfde geldt voor de indicator [leesvaardigheid](#), die de kwalitatieve tegenhanger is van het subkapitaal *onderwijs* van deze compositie indicator. Deze laatste is helaas slechts beschikbaar tot 2018, toen het laatste onderzoek van het *Programme for*

International Student Assessment van de OESO (PISA) werd uitgevoerd. Deze evoluties moeten in de toekomst nauwlettend in het oog worden gehouden, aangezien zij de huidige trend van de indicator *menselijk kapitaal* in het gedrang kunnen brengen.

De indicator *sociaal kapitaal* is ook beschikbaar voor de periode 2005-2018. Hoewel de indicator in 2018 hoger is dan in 2005, tekent zich geen statistisch significante opwaartse trend af. Uit de opsplitsing van de indicator blijkt dat de twee indicatoren die de kwaliteit van de sociale relaties tussen individuen meten (subkapitaal *individuen*) in de loop van de tijd vrij stabiel zijn gebleven. Over de periode 2005-2018 vertonen de indicatoren over het vertrouwen in de samenleving (subkapitaal *gemeenschap*) een statistisch significante opwaartse trend. Merk op dat de indicator die het *vertrouwen in instellingen* meet, sterk was gedaald rond de economische en financiële crisis van 2008 en vanaf 2010 opnieuw is gestegen. Op basis van de vandaag beschikbare gegevens is het zeer waarschijnlijk dat deze indicator daalt tijdens de covid-19-pandemie (UAntwerpen *et al.*, 2021b). Gezien de grote impact van deze pandemie op het sociale leven van de Belgen, zal het in de toekomst belangrijk zijn de evolutie van dit kapitaal, dat van essentieel belang is voor het welzijn van de bevolking, op te volgen.

De indicator *milieukapitaal* bestrijkt de langste periode: 1992 tot 2018. In deze periode is de compositie indicator aanzienlijk gedaald. Deze daling is statistisch significant. Alle subkapitalen dragen daartoe bij: lucht, water, land en biodiversiteit. Deze resultaten komen overeen met die van het Europees Milieuagentschap (EEA, 2019) en de OESO (OECD, 2021). De daling is bijzonder uitgesproken voor de indicator van het subkapitaal *biodiversiteit*: de populatiedichtheid van 15 soorten akkervogels (*populatie akkervogels*). De indicator daalt van 100 in 1992 tot 37,9 in 2020, dus een daling met 62%. Van de drie andere indicatoren die het milieukapitaal meten, vertoont alleen de indicator over de waterkwaliteit een verbetering vanaf 2008, hoewel hij onder de drempel van 100 blijft, namelijk onder zijn waarde voor 1992 (*nitraat in grondwater*).

Deze verslechtering van het milieukapitaal kan in tegenspraak lijken met de in [hoofdstuk 2](#) gepresenteerde resultaten van de balans. In deze balans zijn het inderdaad de indicatoren van de milieucomponent die de meeste gunstige evaluaties krijgen: van de 16 indicatoren van deze component zouden er zes, bij ongewijzigde trend, hun doelstelling in 2030 moeten bereiken en vijf evolueren in de richting van hun doelstelling. Daartegenover staat dat 5 indicatoren een ongunstige of onbepaalde evaluatie krijgen.

Dit komt doordat de milieukapitaalindicatoren (zie [tabel 7](#)) voorraadindicatoren zijn, die de toestand van het milieukapitaal meten. Maar de balans bevat ook stroomindicatoren, die de druk op het kapitaal meten, en indicatoren van de beleidsantwoorden daarop. De [uitstoot van broeikasgassen](#) (BKG), een stroomindicator, daalt bijvoorbeeld. De evaluatie is gunstig. Maar deze broeikasgassen blijven zich in de atmosfeer ophopen en hun concentratie verhogen. De voorraad broeikasgassen in de atmosfeer blijft dus toenemen en het kapitaal evolueert dus in een ongunstige richting. Samengevat tonen de balansindicatoren aan dat het milieubeleid vaak in de goede richting gaat, maar dat deze inspanningen ontoereikend zijn om de aantasting van het milieukapitaal een halt toe te roepen.

Van de vier composiete indicatoren kon alleen de indicator *economisch kapitaal* in dit rapport worden geactualiseerd. Hij bestrijkt nu de periode van 1995 tot 2020. Deze actualisering verandert niets aan de historische evolutie van de indicator. Er is een statistisch significante opwaartse trend met een piek in 2020. De beide indicatoren waaruit hij bestaat hebben tot deze stijging bijgedragen; de [kenniskapitaalgoederenvoorraad](#) per inwoner vertegenwoordigt echter slechts ongeveer 5% van het economisch kapitaal. Tussen 1995 en 2020 is de composiete indicator gestegen van 100 tot iets meer dan 130. Dit komt overeen met een toename van de kapitaalvoorraad per inwoner van 26.000 euro (in kettingeuro's van 2015) over 26 jaar: namelijk van 87.000 euro in 1995 tot ongeveer 113.000 euro in 2020.

Op basis van de composiete indicatoren die in dit rapport worden voorgesteld is de huidige ontwikkeling van België niet houdbaar, gezien de achteruitgang van het milieukapitaal.

4. Bijlagen

4.1. Wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994

De wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen met een set aanvullende indicatoren voor het meten van **levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie** (BS, 2014a) geeft aan het Federaal Planbureau (FPB) de opdracht een set indicatoren over die vier aspecten uit te werken, die indicatoren te berekenen en jaarlijks te publiceren.

De wet stelt dat "deze set aanvullende indicatoren moet voldoen aan de volgende principes:

- *de aanvullende indicatoren worden ingedeeld in een zo beperkt mogelijk aantal categorieën of hoofdindicatoren;*
- *de indeling van de aanvullende indicatoren wordt gebaseerd op de indeling gehanteerd in het finale rapport Sponsorship Group on Measuring Progress, Well-being and Sustainable Development van het European Statistical System Committee;*
- *de selectie van indicatoren wordt in het bijzonder gebaseerd op de werkzaamheden "GDP and beyond" in het kader van de Europese Unie (Eurostat; Quality of Life). Deze selectie kan eventueel worden aangevuld met indicatoren die specifiek nuttig zijn voor de Federale Staat, de gemeenschappen en de gewesten;*
- *de uitwerking van die aanvullende indicatoren gebeurt op basis van de participatie van de bevoegde overheidsdiensten en het Belgische middenveld en in overleg met de diensten van Eurostat en de OESO;*
- *voor elk van de geselecteerde indicatoren dient de set van indicatoren te worden weergegeven per inkomenscategorie van de bevolking. Hiertoe moet de bevolking onderverdeeld worden in voor de betreffende indicatoren relevante categorieën."*

De wet bepaalt dat "de publicaties van de resultaten jaarlijks in een publieke zitting van de Kamer van volksvertegenwoordigers besproken" worden, die daarbij de evolutie van de resultaten en de methodologie zal evalueren. Ten slotte schrijft de wet voor dat de aanvullende indicatoren geïntegreerd moeten worden in de "bestaande publicaties van de gebruikelijke economische indicatoren". In dat verband stelt de wet uitdrukkelijk dat een samenvatting van de resultaten moet gepubliceerd worden in het jaarverslag van de Nationale Bank van België over de financiële en economische ontwikkelingen in binnen- en buitenland.

4.2. Veranderingen in de deze editie opgevolgde indicatoren

Zoals de inleiding vermeldt, stelt dit rapport een nieuwe set indicatoren van duurzame ontwikkeling voor. Deze nieuwe set omvat niet alleen de aanvullende indicatoren naast het bbp die in de editie 2021 van dit rapport en op de website www.indicators.be zijn gepubliceerd, maar ook de opvolgingsindicatoren van de doelstellingen voor duurzame ontwikkeling of SDG's (*Sustainable development goals*) die op dezelfde website gepubliceerd worden en die niet in deze set aanvullende indicatoren naast het bbp waren opgenomen. Dit laat een betere samenhang tussen deze twee opvolgingsprocessen toe. Daarom heeft dit rapport ook een nieuwe naam, namelijk *Indicatoren van*

duurzame ontwikkeling. Naast de indicatoren die aan de set zijn toegevoegd, zijn er ook enkele wijzigingen in de indicatoren.

De volledige set van indicatoren staat in [tabel 8](#); de opsplitsingen van de indicatoren staan in [tabel 9](#).

De set aanvullende indicatoren naast het bbp omvatte 69 indicatoren in de editie 2021 van het rapport. De indicator *vrije tijd* is geschrapt omdat de gegevens niet langer worden bijgewerkt, wat na uitbreiding met de nog niet erin opgenomen SDG-opvolgingsindicatoren een set van 86 indicatoren geeft. De toegevoegde indicatoren zijn de volgende:

- [*voedselconsumptie*](#),
- [*terugbetaalde psychotrope geneesmiddelen*](#),
- [*onvoldoende leesvaardigheid*](#),
- [*nitraat in rivierwater*](#),
- [*woningen zonder voldoende verarming*](#),
- [*energieproductiviteit*](#),
- [*dodelijke arbeidsongevallen*](#),
- [*diepte van het armoederisico*](#),
- [*inkomensongelijkheid: Gini-index*](#),
- [*geluidsoverlast*](#),
- [*gevaarlijk afoal*](#),
- [*atmosferische CO₂-concentratie*](#),
- [*bijdrage aan internationaal klimaatfonds*](#),
- [*olieverontreiniging*](#),
- [*bossen met FSC- of PEFC-label*](#),
- [*contact met vrienden en familie*](#),
- [*corruptieperceptie-index*](#),
- [*officiële ontwikkelingshulp aan de minst ontwikkelde landen*](#).

Voorts werden twee indicatoren gewijzigd omdat er voor de besluitvorming bruikbaarere indicatoren werden ontwikkeld:

- [*landbouwpesticiden*](#): er wordt een nieuwe geharmoniseerde risico-indicator gebruikt, wat toelaat om rekening te houden met de toxiciteit van werkzame stoffen van pesticiden. Deze indicator vervangt de verkoop van pesticiden, waarin alleen rekening wordt gehouden met de verkochte hoeveelheid, ongeacht de toxiciteit ervan.
- [*waterverbruik*](#): om rekening te houden met de beschikbaarheid van water wordt de water-exploitatie-index plus (WEI+) gebruikt. Deze vervangt de indicator waterverbruik, die alleen rekening houdt

met de verbruikte hoeveelheid zonder rekening te houden met de beschikbaarheid van de watervoorraad.

Tabel 8 Indicatoren per SDG - deel 1

SDG	Indicator	Dimensie		
		Hier en nu	Later	Elders
SDG 1 - Geen armoede	1 Risico op armoede of sociale uitsluiting	X		
	2 Zeer lage werkintensiteit	X		
	3 Ernstige materiële ontbering	X		
	4 Leefloners	X		
	5 Overmatige schuldenlast van de gezinnen	X		
	6 Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen	X		
SDG 2 - Geen honger	7 Obesitas bij volwassenen	X		
	8 Vleesconsumptie		MEK, MIK	
	9 Oppervlakte biologische landbouw		MIK	
	10 Landbouwpesticiden		MIK	
SDG 3 - Goede gezondheid en welzijn	11 Levensverwachting	X	MEK	
	12 Levensverwachting in goede gezondheid	X	MEK	
	13 Ervaren gezondheid	X		
	14 Beperking in dagelijkse activiteiten	X		
	15 Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen	X		
	16 Langdurige ziekte of aandoening	X		
	17 Psychologische ontredering	X		
	18 Depressie	X		
	19 Zelfdoding	X		
	20 Terugbetaalde psychotrope geneesmiddelen	X		
	21 Tevredenheid met het leven	X		
	22 Verkeersdoden	X		
	23 Dagelijkse rokers		MEK	
SDG 4 - Kwaliteitsonderwijs	24 Vroegtijdige schoolverlaters	X	MEK	
	25 Levenslang leren	X		
	26 Gediplomeerden van het hoger onderwijs	X	MEK	
	27 Onvoldoende leesvaardigheid		MEK	
SDG 5 - Gendergelijkheid	28 Loonkloof tussen vrouwen en mannen	X		
	29 Zonder beroepsactiviteit door familieverantwoordelijkheden	X		
	30 Vrouwelijke parlementsleden	X		
SDG 6 - Schoon water en sanitair	31 Nitraat in rivierwater		MIK	
	32 Nitraat in grondwater		MIK	
	33 Waterverbruik		MIK	
SDG 7 - Betaalbare en duurzame energie	34 Energieafhankelijkheid	X		
	35 Woningen zonder voldoende verwarming	X		
	36 Hernieuwbare energie		MIK	
	37 Primair energieverbruik		MIK	X
	38 Energieproductiviteit		MIK	

Tabel 8 Indicatoren per SDG - deel 2

SDG	Indicator	Dimensie		
		Hier en nu	Later	Elders
SDG 8 - Waardig werk en economische groei	39 Langdurige arbeidsongeschiktheid	X		
	40 Consumptie van de huishoudens	X		
	41 Werkloosheidsgraad	X		
	42 Werkgelegenheidsgraad	X		
	43 Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen	X	MEK	
	44 Dodelijke arbeidsongevallen	X		
SDG 9 - Industrie, innovatie en infrastructuur	45 Vervoer van personen met de wagen		MIK	
	46 Vervoer van goederen over de weg		MIK	
	47 Verkeersopstoppingen	X		
	48 Fysieke kapitaalgoederenvoorraad		EK	
	49 Investerings (bruto) in de fysieke kapitaalgoederenvoorraad		EK	
	50 Onderzoek en ontwikkeling		EK	
SDG 10 - Ongelijkheid vermindern	51 Kenniskapitaalgoederenvoorraad		EK	
	52 Armoederisico	X		
	53 Diepte van het armoederisico	X		
	54 Inkomensongelijkheid: Gini-index	X		
	55 Inkomensongelijkheid: S80/S20	X		
SDG 11 - Duurzame steden en gemeenschappen	56 Gebrekkige huisvesting	X		
	57 Blootstelling aan fijn stof	X	MIK	
	58 Uitstoot van stikstofoxiden	X		
	59 Geluidsoverlast	X		
SDG 12 - Verantwoorde consumptie en productie	60 Binnenlands materiaalverbruik		MIK	X
	61 Gevaarlijk afval		MIK	
	62 Gerecycleerd afval		MIK	
	63 Gemeentelijk afval		MIK	
SDG 13 - Klimaatactie	64 Uitstoot van broeikasgassen		MIK	X
	65 Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS		MIK	X
	66 Atmosferische CO₂-concentratie		MIK	
	67 Slachtoffers van natuurrampen	X		
	68 Bijdrage aan internationaal klimaatfonds		MIK	X
SDG 14 - Leven in het water	69 Olieverontreiniging		MIK	
	70 Duurzame visvangst		MIK	
	71 Zee-oppervlakte in het Natura 2000-gebied		MIK	
SDG 15 - Leven op het land	72 Landoppervlakte in het Natura 2000-gebied		MIK	
	73 Bossen met FSC- of PEFC-label		MIK	
	74 Populatie akkervogels		MIK	
	75 Bebouwde oppervlakte		MIK	

Tabel 8 Indicatoren per SDG - deel 3

SDG	Indicator	Dimensie		
		Hier en nu	Later	Elders
SDG 16 - Vrede, veiligheid en sterke publieke diensten	76 Sociaal netwerk	X	SK	
	77 Contact met vrienden en familie	X	SK	
	78 Gegeneraliseerd vertrouwen	X	SK	
	79 Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld	X		
	80 Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	X		
	81 Corruptieperceptie-index	X		
	82 Vertrouwen in instellingen	X	SK	
SDG 17 - Partnerschap om doelstellingen te bereiken	83 Officiële ontwikkelingshulp			X
	84 Officiële ontwikkelingshulp aan de minst ontwikkelde landen			X
	85 Internationale investeringspositie		EK	
	86 Overheidsschuld		EK	

Noot: MEK: menselijk kapitaal; SK: sociaal kapitaal; MIK: milieukapitaal; EK: economisch kapitaal.

Tabel 9 Indicatoren die opgesplitst worden - deel 1

	Indicator	gewest	geslacht	inkomen	leeftijd	opleiding	huishouden- type	activiteits- status	andere	aantal
1.	Risico op armoede of sociale uitsluiting	x	x	x	x	x	x	x		7
2.	Zeer lage werkintensiteit	x	x	x	x	x	x	x		7
3.	Ernstige materiële ontbering	x	x	x	x	x	x	x		7
4.	Leefloners	x	x		x				x ¹	4
5.	Overmatige schuldenlast van de gezinnen	x	x		x					3
6.	Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen			x						1
7.	Obesitas bij volwassenen	x	x	x		x				4
11.	Levensverwachting	x	x							2
12.	Levensverwachting in goede gezondheid		x							1
13.	Ervaren gezondheid	x	x	x	x					4
14.	Beperking in dagelijkse activiteiten	x	x	x	x					4
15.	Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen	x	x							2
16.	Langdurige ziekte of aandoening	x	x	x	x					4
17.	Psychologische ontredde	x	x	x	x					4
18.	Depressie	x	x	x		x				4
19.	Zelfdoding	x	x							2
20.	Terugbetaalde psychotrope geneesmiddelen	x	x		x				x ²	4
21.	Tevredenheid met het leven		x	x						2
22.	Verkeersdoden	x	x							2
23.	Dagelijkse rokers	x	x	x		x				4
24.	Vroegtijdige schoolverlaters	x	x							2
25.	Levenslang leren	x	x			x				3
26.	Gediplomeerden van het hoger onderwijs	x	x							2
27.	Onvoldoende leesvaardigheid		x							1
28.	Loonkloof tussen vrouwen en mannen		x							1
29.	Zonder beroepsactiviteit door familie-verantwoordelijkheden		x		x					2
30.	Vrouwelijke parlementsleden	x	x							2
35.	Woningen zonder voldoende verarming	x	x	x			x			4
39.	Langdurige arbeidsongeschiktheid	x	x		x				x ³	4
41.	Werkloosheidsgraad	x	x		x	x			x ⁴	5
42.	Werkgelegenheidsgraad	x	x		x	x			x ⁵	5
43.	Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen	x	x			x				3
44.	Dodelijke arbeidsongevallen		x							1
49.	Investerings (bruto) in de fysieke kapitaalvoorraad	x								1
50.	Onderzoek en ontwikkeling	x								1
52.	Armoederisico	x	x		x	x	x	x		6
53.	Diepte van het armoederisico	x	x		x					3
54.	Inkomensongelijkheid: Gini-index	x								1
55.	Inkomensongelijkheid: S80/S20	x								1

Tabel 9 Indicatoren die opgesplitst worden - deel 2

Indicator	gewest	geslacht	inkomen	leeftijd	opleiding	huishouden- type	activiteits- status	andere	aantal
56. Gebrekkige huisvesting	x	x	x	x		x			5
58. Uitstoot van stikstofoxiden	x								1
59. Geluidsoverlast		x	x						2
60. Binnenlands materiaalverbruik								x ⁶	1
62. Gerecycleerd afval	x								1
63. Gemeentelijk afval	x								1
64. Uitstoot van broeikasgassen	x								1
65. Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS	x								1
68. Bijdrage aan internationaal klimaatfonds	x								1
72. Landoppervlakte in het Natura 2000-gebied	x								1
73. Bossen met FSC- of PEFC-label	x								1
74. Populatie akkervogels	x								1
75. Bebouwde oppervlakte	x								1
77. Contact met vrienden en familie		x	x						2
78. Gegeneraliseerd vertrouwen		x	x						2
79. Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld			x						1
80. Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte		x	x						2
82. Vertrouwen in instellingen		x	x						2
Aantal opsplitsingen	43	40	20	17	11	6	4	6	147

¹ categorie leefloners

² type geneesmiddel

³ oorzaak van de ongeschiktheid

⁴ werkloosheidsduur

⁵ nationaliteit

⁶ materiaalsoort

4.3. Bibliografie

- België (2019), *Nationaal Energie- en Klimaatplan 2021 – 2030*, <https://www.nationaalenergieklimaatplan.be> (geraadpleegd op 06/12/2021).
- België (2020), *Nationaal hervormingsprogramma 2020*, <https://be2020.eu> (geraadpleegd op 06/12/2021).
- Belgische kamer van volksvertegenwoordigers (2016-2021), *Aanvullende indicatoren naast het bbp*, www.dekamer.be (geraadpleegd op 07/12/2021).
- Belgium (2017), *Pathways to sustainable development - First Belgian National Voluntary Review on the Implementation of the 2030 Agenda*, United Nations High Level Political Forum, New York, July 2017, <https://sustainabledevelopment.un.org> (geraadpleegd op 06/12/2021).
- BS (2013), *Koninklijk besluit van 18 juli 2013 houdende vaststelling van de federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling*, Belgisch Staatsblad, 08/10/2013, pp. 70864-70873, <http://www.ejustice.just.fgov.be/wet/wet.htm>, Numac: 2013011468.
- BS (2014a), *Wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen met een set aanvullende indicatoren voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie*, Belgisch Staatsblad, 04/04/2014, pp. 29255-29256, <http://www.ejustice.just.fgov.be/wet/wet.htm>, Numac: 2014011195.
- BS (2014b), *Wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling, Geconsolideerde versie*, Belgisch Staatsblad, 04/02/2014, <http://www.ejustice.just.fgov.be/wet/wet.htm>, Numac: 1997021155.
- CBS (2021), *Monitor Brede Welvaart & Sustainable Development Goals, 2021*, Centraal Bureau voor de statistiek, www.cbs.nl (geraadpleegd op 21/12/2021).
- Daubresse C., Hoornaert B., Laine B., Franckx L., Gusbin D., Van Steenberghe A. (2019), *Vooruitzichten van de transportraag in België tegen 2040*, Federaal Planbureau, www.plan.be.
- EEA (2019), *Het milieu in Europa. Toestand en verkenningen 2020, Samenvatting*, Kopenhagen: Europees Milieugentschap <https://www.eea.europa.eu/nl/publications/het-milieu-in-europa-toestand> (geraadpleegd op 21/12/2021).
- Eurofound (2017), *European Quality of Life Surveys*, Eurofound, https://www.eurofound.europa.eu/data/european-quality-of-life-survey?locale=EN&dataSource=EQLS2017NC&media=png&width=740&question=Y16_O88&plot=inCountry&countryGroup=linear&subset=Y16_HH2a&country=BE (geraadpleegd op 26/11/2021).
- Eurofound (2021). *Living, working and COVID-19 Surveys*, <https://www.eurofound.europa.eu/data/covid-19> (geraadpleegd op 29/11/2021).
- Europese commissie (2010), *Europa 2020. Een strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei*, Mededeling van de commissie, COM(2010) 2020 finaal.
- Eurostat (2015), *Sustainable development in the European Union. 2015 monitoring report of the EU sustainable development strategy*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 06/12/2021).

- Eurostat (2017), *Statistics explained, Glossary: Minimum European Health Module (MEHM)*, [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Minimum_European_Health_Module_\(MEHM\)](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Minimum_European_Health_Module_(MEHM)) (geraadpleegd op 28/11/2017).
- Eurostat (2020), *Covid-19: Support for statisticians*, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/metadata/covid-19-support-for-statisticians> (geraadpleegd op 29/11/2021).
- Federale regering (2021), *Federaal plan voor duurzame ontwikkeling, Versie goedgekeurd door de federale regering, 01/10/2021*, https://www.duurzameontwikkeling.be/sites/default/files/content/fpdo_2021_nl.pdf (geraadpleegd op 30/11/2021).
- FPB (2019), *Welke prioriteit voor duurzame ontwikkeling?*, Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2015, Brussel: Federaal Planbureau, www.plan.be.
- FPB (2021), *Trendbreuk nodig om alle SDG's tegen 2030 te bereiken*, Federaal Planbureau, Artikel nr. 10, juli 2021, Brussel: Federaal Planbureau, www.plan.be.
- FRDO (2017), *Advies over het Belgische rapport voor de Voluntary National Review 2017*, Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling, <https://www.frdo-cfdd.be/nl/publicaties/advices/advies-over-het-belgische-rapport-voor-de-voluntary-national-review-2017> (geraadpleegd op 06/12/2021).
- Frère J.M. (2021), *Geestelijke gezondheid in België: de verborgen kosten van COVID-19*, Federaal Planbureau, Artikel nr. 7, januari 2021, Brussel: Federaal Planbureau, www.plan.be.
- Hodrick R. J. & Prescott E. C. (1997), *Postwar U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation*, Journal of Money, Credit and Banking 29 (1): 1-16.
- Hoge Gezondheidsraad (2020), *Psychosociale opvang tijdens de covid-19 pandemie*, advies n° 9589, Brussel, <https://www.health.belgium.be/nl/hoge-gezondheidsraad> (geraadpleegd op 7/12/2021).
- Hoge Gezondheidsraad (2021), *Psychosociale opvang tijdens de COVID-19-pandemie: kinderen & jongeren*, advies n°9662, Brussel, <https://www.health.belgium.be/nl/hoge-gezondheidsraad> (geraadpleegd op 7/12/2021).
- Hoge raad van financiën (2021), *Rapport van de Studiecommissie voor de vergrijzing*, www.plan.be.
- INR/FPB (2016-2021), *Aanvullende indicatoren naast het bbp*, Instituut voor de Nationale Rekeningen/Federaal Planbureau, Brussel: Federaal Planbureau, www.plan.be.
- Joskin A. (2017), *Wat telt voor de Belgen? Analyse van de determinanten van het individuele welzijn in België*, Federaal Planbureau, Working Paper 4-17, juni 2017, www.plan.be.
- Joskin A. (2018), *Het welzijn in België meten. Opbouw van een compositie indicator om het huidige welzijn in België te meten*, Federaal Planbureau, Working Paper 2-18, februari 2018, www.plan.be.
- Joskin A. (2019), *Ongelijkheden op het gebied van welzijn in België, Opbouw van elf compositie indicatoren om het welzijn van de verschillende bevolkingscategorieën te meten*, Working Paper 2-19, Brussel: Federaal Planbureau, www.plan.be.
- Joskin A. (2020), *De houdbaarheid van het welzijn meten. Opbouw van vier compositie indicatoren om het welzijn van de toekomstige generaties in België te meten*, Federaal Planbureau, Working Paper 2-20, februari 2020, www.plan.be.

- Joskin, A. & Henry, A. (2020), *COVID-19-crisis: welke impact op het welzijn van de Belgen?* Federaal Planbureau, Rapport, april 2020, www.plan.be.
- NBB (2016-2021), *Verslag 2015-2020 - Economische en financiële ontwikkeling*, nbb.be (geraadpleegd op 07/12/2021).
- OECD (2001), *The Well-being of Nations. The Role of Human and Social Capital*, Paris: OECD Publishing.
- OECD (2021), *OECD Environmental Performance Reviews: Belgium 2021*, OECD Environmental Performance Reviews, Paris, OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/738553c5-en> (geraadpleegd op 07/12/2021).
- Sciensano (2018), *Gezondheidsenquête*, <https://his.wiv-isp.be> (geraadpleegd op 06/12/2021).
- Sciensano (2019), Charafeddine R., Van der Heyden J., Demarest S., Driescens S., Nguyen D., Tafforeau J., Gisle L., Braekman E., Berete F., *Gezondheidsenquête 2018: Gezondheid en levenskwaliteit, samenvatting van de resultaten*, Brussel, België, Rapportnummer: D/2019/14.440/24, www.gezondheidsenquête.be (geraadpleegd op 4/12/2019).
- Sciensano (2020a), Gisle L, Driescens S, Demarest S, Van der Heyden J. (2020), *Geestelijke gezondheid: gezondheidsenquête 2018*, Brussel, België, Rapportnummer: D/2020/14.440/4, www.gezondheidsenquête.be (geraadpleegd op 24/11/2020).
- Sciensano (2020b), *Vijfde COVID-19 gezondheidsenquête: eerste resultaten*, Brussel, België: Sciensano, <https://www.sciensano.be> (geraadpleegd op 07/12/2021).
- Sciensano (2021a), *Zevende COVID-19 gezondheidsenquête: eerste resultaten*, Brussel, België: Sciensano, <https://www.sciensano.be> (geraadpleegd op 07/12/2021).
- Sciensano (2021a), *Achtste COVID-19 gezondheidsenquête: eerste resultaten*, Brussel, België: Sciensano, <https://www.sciensano.be> (geraadpleegd op 07/12/2021).
- Sciensano (2020c), Rechtstreekse mededeling, 05/11/2020.
- Scrivens, K. and C. Smith (2013), *Four Interpretations of Social Capital: An Agenda for Measurement*, Paris, OECD Statistics Working Papers, No. 2013/06, OECD Publishing.
- Statbel (2014), Rechtstreekse mededeling.
- Statbel (2021), *Methodologische nota EU-SILC – Covid-19*, <https://statbel.fgov.be/nl/methodologische-nota-eu-silc-covid-19> (geraadpleegd op 26/10/2021).
- Stiglitz J., Fitoussi J. and Durand M. (eds.) (2018a), *For Good Measure: Advancing Research on Well-being Metrics Beyond GDP*, Paris: OECD Publishing.
- Stiglitz, J., J. Fitoussi and M. Durand (2018b), *Beyond GDP: Measuring What Counts for Economic and Social Performance*. Paris: OECD Publishing.
- Stiglitz, J.E., Sen A. and Fitoussi J.-P. (2009), *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/8131721/8131772/Stiglitz-Sen-Fitoussi-Commission-report.pdf> (geraadpleegd op 7/12/2021).
- UAntwerpen, UHasselt et KULeuven (2021,a), *De Grote Coronastudie 2020-2021*, <https://corona-studie.shinyapps.io/corona-studie/> (geraadpleegd op 23/11/2021).

- UAntwerpen, UHasselt et KULeuven (2021, b), *De Grote Coronastudie 2020-2021*, <https://corona-studie.shinyapps.io/corona-studie/?full=1> (geraadpleegd op 23/11/2021).
- UN (2015), *Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (geraadpleegd op 6/12/2017). Nederlandse vertaling: Resolutie goedgekeurd door de Algemene Vergadering op 25 september 2015, <https://www.sdgs.be/nl/bronnen/publicaties> (geraadpleegd op 6/12/2017).
- UNECE (2014), *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development*, http://www.unece.org/publications/ces_sust_development.html (geraadpleegd op 7/12/2016).
- UNECE (2016). *Guide on Measuring Human Capital*. Geneva-New-York, United Nations publication.
- UNSC (2016), *Report of the Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators*, Document E/CN.3/2016/2/Rev.1 van 19 februari 2016, <http://unstats.un.org/sdgs/iaeg-sdgs/> (geraadpleegd op 6/6/2016).
- UNSC (2017-2021), *Report of the Inter-agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators*, Doc E/CN 3/2017-2021/2 (geraadpleegd op 25/11/2021).
- WCED (1987), *Our Common Future (also known as the Brundtland Report)*, World Commission on Environment and Development, Oxford University Press.

4.4. Lijst van afkortingen

bbp	Bruto binnenlands product
BKG	Broeikasgassen
bni	Bruto nationaal inkomen
CO ₂	Koolstofdioxide
CO ₂ -eq.	Koolstofdioxide equivalent
covid-19	<i>coronavirus disease 2019</i> (coronavirusziekte 2019)
EC	Europese Commissie
EK	Economisch kapitaal
ETS	<i>Emission Trading Scheme</i> (emissiehandelssysteem)
EU	Europese Unie; <i>European Union</i>
EU-SILC	<i>EU Statistics on Income and Living Conditions</i> (EU-statistiek van inkomens en levensomstandigheden)
FPB	Federaal Planbureau
GDP	<i>Gross Domestic Product</i> (bbp)
IIS	Interfederaal Instituut voor de Statistiek
INR	Instituut voor de Nationale Rekeningen
Kg	kilogram
MEK	Menselijk kapitaal
MIK	Milieukapitaal
Mt	megaton
NBB	Nationale Bank van België
NO ₂	Stikstofdioxide
NO _x	Stikstofoxiden
ODA	<i>Official Development Assistance</i> (officiële ontwikkelingshulp)
OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> (OESO)
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
O&O	Onderzoek en ontwikkeling
PM	<i>Particulate Matter</i> (fijnstofdeeltjes)
SDG	<i>Sustainable development goals</i> (duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen)
SILC	<i>EU Statistics on Income and Living Conditions</i> (EU-statistiek van inkomens en levensomstandigheden)
SK	Sociaal kapitaal
t	ton
UN	<i>United Nations</i> (VN)
UNECE	<i>UN Economic Commission for Europe</i> (Economische Commissie voor Europa van de VN)
VN	Verenigde Naties
W _{HN}	Indicator van <i>welzijn hier en nu</i>